

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Факультет психології, політології та соціології

Кафедра політичних теорій

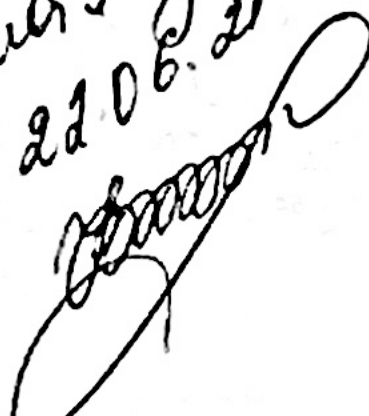
БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему:

«СВІТОВИЙ ДОСВІД ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ»

Виконала: студентка 4 курсу 2 групи
галузі знань 05 «Соціально-політичні науки»
напряму підготовки 052 «Політологія»
Лозіна Аліна Олександрівна

Керівник: к.політ.н., доцент
Краснопольська Т.М.
Рецензент: д.політ.н., професор
Мамонтова Е.В.

*Важливо
на візиті
21.06.21*

Одеса - 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ.....	6
1.1. Сутність поняття «електронне урядування» та його складові.....	6
1.2. Генеза електронного урядування: світовий досвід.....	14
РОЗДІЛ ІІ. СВІТОВА ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ.....	23
2.1 Досвід впровадження електронного урядування в США.....	23
2.2 Електронне урядування в Естонії та Великобританії як приклад формування електронного суспільства.....	33
2.3. Політико-правові засади електронного урядування в ЄС.....	41
ВИСНОВКИ.....	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	57

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що наприкінці ХХ століття розвиток інформаційних технологій призвів до формування нової форми спілкування з державою - електронного уряду. Вважають, що така форма спілкування з державою призведе не тільки до більш ефективного і менш витратного адміністрування, а й до кардинальних змін взаємовідносин між громадянами і органами державної влади та місцевого самоврядування.

Сьогодні існує багато дилем з приводу визначення поняття «електронний уряд». Так, наприклад, на Заході поняття «електронний уряд» (англ. - e-government) не завжди розуміли однозначно. У певний час так називали футуристичний уряд «електронних громадян», який регулює життя і безпеку мережі в цілому і електронний бізнес зокрема.

У сучасному розумінні термін «e-government» трактується не тільки як «електронний уряд», а як «електронне управління державою», тобто використання в органах державного управління сучасних технологій, в тому числі і інтернет-технологій. Сьогодні e-government - це дуже лаконічний опис сучасного підходу до визначення ролі урядових органів у житті держави і суспільства, яке набуває все більшого поширення на Заході.

Варто зазначити, що однозначного визначення «електронного уряду» сьогодні не існує. Дослівний переклад «e-government» не зовсім точний за змістом. Зрозуміло, що мається на увазі не тільки мережева інфраструктура виконавчої влади, але в цілому і вся інфраструктура органів влади. Можливо, мова повинна йти про «електронну державу», «електронний державний апарат», електронну інфраструктуру держави, державу інформаційного суспільства або ж «електронне урядування». Таким чином дана тема дослідження потребує всебічного наукового вивчення, зокрема в рамках дослідження світових практик впровадження електронного урядування у передових державах світу та державних союзах на зразок Європейського союзу.

Дослідженню проблематики впровадження електронного урядування присвячено праці багатьох зарубіжних дослідників з-поміж яких варто

виокремити таких як: Е. Бессон, А. Коррадо, Е. Етціоні, Л. Гроссман, А. Лагмані, І. Масуда, Дж. Сурет, О. Афанасьєва, А. Баркін, І. Биков, Д. Тепскотт, Е. Вільямс, М. Сіфрі, Г. Арутюнян, Г. Франк-Рута, М. Гілберт, Дж. Осборн, Т. Ровинска та інші.

Серед вітчизняних дослідників варто виокремити: В. Недбай, Т. Моторнюк, П. Олещук, С. Шкребец, Г. Жекало, М. Заяць, О. Вакун, М. Мельник, Т. Меркулова, К. Кононова, М. Мириняк, Д. Молчанов, О. Онуфрієнко та інші.

Метою роботи є дослідження сутності та світової практики впровадження електронного урядування на прикладі країн сталої демократії та ЄС.

Досягнення визначеної мети передбачає виконання наступних дослідницьких завдань:

- ✓ проаналізувати сутність поняття «електронне урядування» та його складові;
- ✓ дослідити генезу електронного урядування у світовій практиці;
- ✓ проаналізувати досвід впровадження електронного урядування в США;
- ✓ дослідити особливості електронного урядування в Естонії та Великобританії як прикладах формування електронного суспільства;
- ✓ проаналізувати політико-правові засади електронного урядування в Європейському союзі.

Об'єктом дослідження виступає електронне урядування.

Предметом дослідження є процес впровадження електронного урядування у політичній практиці США, Великобританії, Естонії, а також особливість е-урядування у ЄС та практика його впровадження.

Методи дослідження. Визначаються складністю та багатогранністю електронної демократії, зокрема електронного урядування у сучасному політичному процесі. Серед загальнонаукових методів у дослідженні використовувався логічний метод, що дозволив виділити логічні структурні частини та змістовні складові понять та термінів, які досліджуються у роботі і є основою для визначень та узагальнень.

Інституційний метод дозволив виявити основні закономірності становлення електронного урядування. За допомогою структурно-функціонального методу визначено структурні компоненти електронного урядування, його функціонування та вплив на політичні процеси. Використання системного методу дозволило охарактеризувати Е-врядування як невід'ємну складову демократичності, прозорості державного управління, а також як складову е-демократії.

Робота складається із вступу, п'яти підрозділів, що об'єднані в два розділи, висновку та списку літератури. Загальний обсяг роботи складає __ сторінок. Список використаних джерел містить 48 найменувань.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ

1.1. Сутність поняття «електронне врядування» та його складові.

На сучасній стадії розвитку політичних процесів коли все більшого значення набувають інформаційно-комп'ютерні технології не лише у сфері комунікації між людьми, але й в системі інтеракції усіх політичних інститутів та інститутів громадянського суспільства їх використання стали одним із пріоритетних напрямків державної політики. Таким чином процес демократизації нерозривно пов'язаний з впровадженням електронного врядування.

Варто погодитись з думкою Г. Жекало, М. Заяць, О. Вакун, які зазначають: «В найбільш загальному розумінні електронне урядування стосується використання державними органами ІКТ та мережі Інтернет у взаємодії із громадськістю. Це сприяє тому, що урядові структури та їх робота стає більш доступними для громадян, ефективнішим і більш підзвітним. Електронне урядування не може існувати в середовищі, де нехтуються права, обов'язки та можливості громадян. Тому е-урядування пов'язане із важливим та актуальним на сьогодні поняттям «електронна демократія». Поняття «електронна демократія» походить із США, а в останні роки стало популярним у більшості країн світу. Базується на принципах відкритості, прозорості, рівності, а її основною суттю є максимальне розширення участі громадян у вирішенні суспільно-важливих питань через використання електронних технологій. Відтак, електронне урядування реалізується в межах електронної демократії, а її основні принципи є основою для функціонування уряду. Уряд у своїй роботі повинен враховувати основні засади демократичного розвитку через використання новітніх комп'ютерних технологій. Однак, якщо е-демократія відображається на концептуальному рівні і формує модель розвитку суспільно-політичних

інститутів та їх відносин з громадськістю, то е-урядування відображає адміністративну модель надання послуг та співпраці із населенням»[35].

Термін «електронна демократія» має кілька різних трактувань. У найзагальнішому сенсі це - демократична політична система, в якій ІКТ використовуються для виконання найважливіших функцій демократичного процесу: поширення інформації і комунікація, об'єднання інтересів громадян і прийняття рішень (шляхом наради і голосування)[45].

Електронна демократія заснована на принципі «one person - one node» (можливість підключення до мережі будь-якого користувача) і передбачає:

- ✓ пряме волевиявлення учасників (по аналогії з грецької агорою);
- ✓ відсутність класів (рабів і рабовласників, феодалів, буржуазії)
- ✓ «Електронне громадянство»[45].

Мова йде про участь громадян в управлінні державою, яке може здійснюватися двома шляхами: за допомогою особистої участі в прийнятті конкретних рішень (пряма демократія) або виборами представників в органи законодавчої влади (Представницька демократія). Така схема, проте у реальності ці явища зустрічаються не в чистому вигляді, а в різних проміжних і змішаних формах. Функціонування механізмів е-демократії безпосередньо пов'язано з питаннями «електронної участі» (e-participation). У рамках електронної демократії волевиявлення громадян здійснюється за допомогою ІКТ (публічні обговорення в форматі інтернет-форумів, електронне голосування, електронні вибори).

Теорія електронної демократії розроблялася рядом відомих вчених. Її основоположником вважається японський вчений Е. Масуда, який сформулював ідею про формування демократії участі на основі інформаційних технологій і етики спільного використання інформації. На його думку, майбутньому суспільству доведеться жити в «комп'ютопії», електронні комунікації тут отримають статус парламентських систем, тобто стануть технологічною базою для створення прямої демократії участі [19].

Розвиток таких інформаційних мереж передбачає революційну модель прийняття рішень. Головною відмінністю стане наявність зворотного зв'язку, що дозволить змінювати або коригувати рішення, а швидкість передачі не збільшить, а навіть скоротить час на його прийняття.

У такій моделі можна буде враховувати думку всіх верств населення, так як зворотній зв'язок буде здійснюватися до тих пір, поки не буде сформовано відповідне рішення. Це дозволить задовольнити інтереси не тільки більшості, як в сучасних демократичних країнах, а й меншості.

Якщо в індустріальному суспільстві найбільш прогресивною формою правління була представницька демократія, то в інформаційному - демократія участі. «Це буде політика участі громадян, - пише Е. Масуда, - ... при якій управління буде здійснюватися самими громадянами» [19].

Він виділяє шість базових принципів демократії участі в інформаційному суспільстві:

- 1) усі громадяни або, зрештою, як можна більше їх число повинні брати участь в процесах прийняття рішень;
- 2) синергія (добровільну участь у вирішенні загальних проблем) і взаємодопомога (готовність жертвувати своїми інтересами) як основа вироблення політичних рішень;
- 3) доступність широким масам населення всієї необхідної інформації для обґрунтованого прийняття політичних рішень;
- 4) отримана вигода і доходи повинні розподілятися між усіма громадянами;
- 5) рішення політичних питань слід шукати шляхом переконання і досягнення загальної згоди;
- 6) прийняте рішення повинно реалізовуватися шляхом спільних дій, співпраці всіх громадян [19].

Положення про право вільного доступу громадян до державної інформації в сучасних розвинених демократіях вже отримало повсюдне поширення і закріплено в законодавстві.

Сучасні концепції електронної демократії умовно діляться на два напрямки - прямої демократії і комунітарної демократії. Ідеї прямої електронної демократії були запропоновані Е. Масуда і отримали розвиток в роботах інших дослідників[19]. Так наприклад, на думку Л. Гроссмана, впровадження нових інформаційних технологій здатне привести до формування третьої - після античної та представницької - «великої епохи демократії». Найбільші втрати в сьогоденному процесі реструктуризації і відродження громадського впливу несуть традиційні інститути, що служили основними посередниками між державою та її громадянами, - політичні партії, профспілки, громадські асоціації та навіть традиційні ЗМІ[16].

Тобто мова йде про повернення втраченого ідеалу античної демократії, коли всі громадяни поліса брали постійну участь в політиці. За твердженням Б. Барбера, демократія участі, яка за допомогою нових інформаційних технологій прийде на зміну представницькій, скасує як представництво політичних професіоналів, так і правління експертів і бюрократів.

В роботі Е. Коррадо розглядаються проблеми використання комп'ютерних мереж в Як інтерфейс для проведення виборів і референдумів. На думку цих авторів, Інтернет здатний забезпечити пряме спілкування громадян і держави, хоча це і пов'язано з певними проблемами технічних можливостей і забезпечення безпеки[6]. Серед прихильників комунітарної електронної демократії виділяються роботи А. Етционі і Х. Рейнгольда [14]. З їх погляду, Інтернет став зручним місцем зустрічей для різних груп за інтересами, професійних співтовариств, споживчих асоціацій і т.п. Інтернет-спільноти виникають навколо певних електронних ресурсів і експлуатують природне прагнення людей до спілкування з однодумцями. Відмінними рисами інтернет-спільнот вважаються:

- регулярна відвідуваність досить стабільними аудиторіями мережевого ресурсу, навколо якого створюється спільнота;
- наявність зворотного зв'язку завдяки інтерактивним можливостям ресурсу;

- створення власної субкультури, з усіма обов'язковими атрибутами: ієрархією, етичними і поведінковими нормами, рольовими іграми, спільною участю в online / offline заходах.

А. Етціоні розробив концепцію «теледемократії», згідно з якою майбутнє сучасної демократії спирається на розвиток дистанційних засобів масової комунікації. При цьому він наполягав на тому, що основа майбутнього демократичного устрою повинна знаходитися не в руках професійних політиків, а в руках громад[14]. Мережеві суспільства - на відміну від традиційних ієрархічних - побудовані на інших принципах політичного управління. Їм притаманні такі характеристики:

- а) незалежність членів мережі;
- б) множинність лідерів;
- в) добровільність зв'язків;
- г) об'єднує мета;
- д) множинність рівнів взаємодії[14].

Х. Рейнгольд називає Мережу «великим зрівнювачем», здатним вирівняти баланс влади між громадянами і політичними елітами. Ідеальною формою електронної демократії. На ділі має небезпеку загрозою анархії зазначає. Він вважав самоврядування громадян за допомогою електронних опитувань громадської думки, без участі професійних політичних комунікаторів, представників, посередників можливим. При цьому, на думку прихильників е-демократії, Інтернет стимулює розвиток публічної сфери, роблячи політичну інформацію доступною кожному громадянину. Крім того, мережевий підхід значно трансформує державний апарат, перетворюючи ієрархічну структуру традиційної держави в мережу автономних агентств[34].

Синонімами електронної демократії можна вважати також поняття «мережевий демократії», «Демократії 3.0», «вікідемократія» і «Рухом демократія»[17].

«Мережева демократія» позначає широку участь громадянського суспільства в процесі прийняття політичних рішень через Інтернет. «Демократія

3.0» підкреслює використання найсучаснішої інтерактивної платформи Web 3.0 для реалізації концепції «мережевий демократії»[17].

«Вікідемократія» позначає модель прямої електронної демократії, засновану на з'єднанні принципу спільної роботи громадян над рішеннями (як у Вікіпедії) і загального голосування з усіх спірних питань (як при прямій демократії). Люди можуть вносити будь-які пропозиції щодо рішень і редагування в них, але прийнятими вважаються тільки ті пропозиції, які підтримані більшістю тих, хто проголосував.

«Рухлива (хмарна) демократія» - це найбільш гнучкий варіант мережевої демократії, симбіоз прямої і представницької демократії. Її суть зводиться до наступного. Оскільки окремо взятий громадянин не може однаково добре розбиратися одночасно у всіх проблемах, він має право по будь-якому питанню делегувати свій голос іншим учасникам голосування, в тому числі експертам (фахівцям або політикам від різних партій, а також безпартійним).

Концепція Liquid Democasy в даний час є найбільш популярним варіантом е-демократії на Заході: «... людина може змінювати текст питання, пропонувати власні теми, просто голосувати. Або передавати свій голос за тими темами, які він не дуже знає, тим, кому він довіряє: вченим, друзям, політикам[17].

На окрему увагу заслуговує концепція «Електронного уряду», яке не тотожне поняттю електронної демократії. Згідно з визначенням Європейської комісії, електронний уряд - це використання в державних структурах інформаційно-телекомунікаційних технологій на тлі проведення організаційних реформ і формування у державних службовців навичок, спрямованих на поліпшення функціонування державних структур та підвищення рівня надаваних ними послуг. З цього випливає, що базова мета впровадження е-уряду - підвищення ефективності роботи державних служб. З погляду електронної демократії, створення е-уряду має найважливіше значення, оскільки відкриває доступ громадськості до інформації державної важливості, тим самим сприяючи транспарентності державної влади і створення системи громадського контролю за її діяльністю через Інтернет.

Спроби створення подібних систем на основі різних телекомунікаційні засоби регулярно вживалися у промислово розвинутих країнах в другій половині XX ст. Але саме Інтернет виявився найбільш зручним і, що немало важливо, дешевим засобом, за допомогою якого ці ідеї перешли у практичну область [45].

Мережа розглядається як можливість заміни розриву між керуючими та керованими. З середини 90-х років XX в. багато держав світу стурбовані розробкою та реалізацією багатфункціональних програм зі створення електронних урядів. Не тільки демократичні, але й деякі авторитарні політичні режими почали вводити її у політичну практик. Виокремлюються чотири умовні напрямки взаємодії між органами державного управління, громадянами та суб'єктами комерційної діяльності:

1. держава – бізнес / бізнес – держава (Уряд для бізнесу / Бізнес для уряду, G2B / B2G);
2. держава – держава (Government to-Government, G2G);
3. держава – громадяни /громадяни – держава (від уряду до громадянина / Громадяни-уряди, G2C / C2G);
4. держава – службовці (Державні службовці, G2E)[45].

Хоч часто названі функції виконують одними і теми же електронними урядовими структурами, цілі у цих напрямках різних. Розробка G2B / B2G має призвести до взаємодії між комерційними структурами та урядом за рахунок відкритого онлайн-доступу до законодавчої інформації та забезпечити можливість надання звітів в контролюючі держоргани через Інтернет.

Основне призначення G2G - покращення взаємодії між, державними, регіональними та місцевими органами влади, а G2C / C2G - надати громадянам зручний та швидкий онлайн-доступ до інформації та послуг. Іншими слова, з однієї сторони, електронне управління відкриває доступ до законодавчої інформація, а з іншою - дозволяє громадянам і комерційна структура здійснює різноманітні операції (від оплати комунальних договорів до надання звітів у державні органи) через Інтернет.

Все це сприяє збільшенню прозорості державної влади, що водночас стимулює загальний процес демократизації, полегшує електронну участь громадян в політиці.

Г. Жекало, М. Заяць, О. Вакун зазначають: «Зміст електронного урядування, з нашої точки зору доцільно розглядати на трьох рівнях: концептуальному, процесному і технічному. Концептуально електронне урядування можна охарактеризувати як інноваційну модель політико-адміністративного управління або нову форму організації діяльності органів публічної влади. В цьому відношенні ідеї такої системи управління укладаються в усталені концептуальні моделі, такі як *new public management*, *good governance* та інші, і розглядається як кінцева форма реалізації цих ідей чи як інструмент їх досягнення. Процесний рівень визначення електронного урядування охоплює сукупність функціональних можливостей, які може упроваджувати держава через використання різних видів інформаційно-комп'ютерних технологій. Зокрема, це інформаційно-технологічна підтримка прийняття управлінських рішень, надання державних чи муніципальних послуг в онлайн режимі, широкий доступ до інформації, наданої органами влади, і, відповідно, можливість зворотного зв'язку, доступна через використання технологій участь громадськості до прийняття суспільно-важливих рішень. В технічній площині електронне урядування складає сукупність інформаційних систем, програмно-апаратних комплексів, засобів зв'язку і обробки інформації, баз даних, каналів передачі інформації тощо, які залучені до процесу управління»[35].

Дослідники визначають особливості електронного врядування з поміж яких:

✓ «відкритість роботи уряду, загальнодоступність інформації про діяльність владних структур для широкого кола людей; – часова та просторова незалежність, що полягає у можливості громадськості отримувати необхідну інформацію та користуватися послугами у будь-якому місці та у будь-який час;

- ✓ орієнтація на потреби споживача, що передбачає врахування реакції населення на ті чи інші дії влади а також на запити і потреби, які люди можуть залишити через засоби комунікації;
- ✓ зменшення рівня бюрократизації в наданні послуг, тобто зменшення рівня особистої комунікації населення і влади і перенесення можливості отримати відповідні послуги через інтернет комунікації (відповідно і зменшення рівня корупції в державі);
- ✓ інтеграція послуг, тобто можливість об'єднати процеси надання різноманітних послуг в один спосіб;
- ✓ безпосередня залежність економічної, політичної, соціальної та інших сфер суспільного життя від розвитку інформаційно-комп'ютерних технологій;
- ✓ активна взаємодія структур вищих органів влади, органів місцевого самоврядування, громадянських структур, окремих людей за допомогою інформаційно-комунікативних технологій[35].

Таким чином, електронне урядування варто розглядати як елемент системи електронної демократії. Можливості інформаційно-мережевих технологій, дійсно, дозволяють говорити про повернення до аналогової античної системи прямої демократії, але вже в значному більшому масштабі. Пряма демократія має очевидно перевагу порівняно з представницькою демократією: вона дає можливість кожному громадянину висловити свої інтереси замість того, щоб делегувати їх посереднику.

1.2. Генеза електронного урядування: світовий досвід

Уявлення про нову форму взаємодії держави і громадян за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) виникли ще в 70-ті роки ХХ ст. Наприклад, в штаті Огайо (округ Колумбія) був проведений експеримент, суть якого полягала в тому, що у всіх будинках була встановлена інтерактивна телематична система. «В результаті виникло» електронні загальноміські збори,

де громадяни могли спостерігати (і при бажанні активно обговорювати, а також висловлювати свою думку через миттєве кнопкове голосування, приймати участь у засіданні планової комісії місцевої адміністрації [34].

У 80-ті роки з'явилися власне інформаційно-мережеві технології (ІМТ) і був проведений ряд експериментів з електронного голосування і онлайн-обговорень. В кінці 80-х в США виникла концепція «електронного міста», що стала складовою частиною теорії «відродження суспільства» за допомогою організації «електронних співтовариств». Ядром цієї ідеї стало створення общинних і міських електронних мереж, до яких мав би доступ кожен житель міста та член громади (citoyen).

В умовах США і Канади «електронне місто» опиралось на Інтернет і так звані Free-Nets, що забезпечують вільний доступ до інформації муніципального і державного рівня і створюють платформу для «електронних дискусій». Крім того, стало можливим використання кабельних мереж для підвищення активності громадян на виборах.

В Європі концепція електронного міста також викликала широкий інтерес. У Німеччині був розроблений широкомасштабний проект під назвою «міжнародне місто» (Internationale Stadt). Місто представлений в ньому як соціальний феномен в рамках Інтернету: місце зустрічей і зібрань, центр концентрації, центр інформації та комунікації з наданням відповідних послуг, - іншими словами, універсальний інформаційно-комунікаційний подіум.

Основоположним, вихідним пунктом проекту було перенесення втрачених функцій реального міста в електронні мережі. «Місто в мережі» повиненно було не замінити, а доповнити, розширити і змінити реально існуюче місто: воно було продовженням реального міста у віртуальній сфері. Система базувалася на службі World Wide Web (www) 2 і представляла собою структуру з електронними клубами, газетами, галереями та ін.

План розвитку електронного міста включав в себе, зокрема, такі елементи:

- ✓ полегшення доступу до Інтернету;

✓ надання муніципальними та державними органами інформації для громадськості;

✓ «соціальне об'єднання» шляхом розширення комунікації в реальному часі між жителями міста.

В електронному місті нова інформація виникає шляхом соціальної взаємодії. Проекти «Міжнародного електронного міста» в Західній Європі були успішно реалізовані в Берліні, Бремені (Німеччина), Амстердамі (Нідерланди), Відні (Австрія) і ряді інших міст.

У 1993 р було покладено початок проникненню в кіберпростір державних структур: в США з'явився перший офіційний державний інтернет-сайт, що належить білому дому. У Сполучених Штатах федеральні органи влади початку 1995 року стали обзаводитися електронною поштою, а до 1998 р робота в ній стала загальноприйнятою практикою[45].

Вже в 2000 р «Американці надіслали в Білий дім, Конгрес і Сенат понад 80 млн. електронних листів» На початку 2000-х років, у зв'язку зі стрімким розвитком Інтернету, виникли зовсім нові можливості розвитку і вдосконалення демократичних процедур. У сьогоdnішньому світі відбувається інтернет революція, що визначає нову систему взаємовідносин громадян і держави[45].

22 липня 2000 р лідерами країн «Великої сімки» була прийнята Окінавская хартія глобального інформаційного суспільства, де підкреслюється ключове значення новітніх інформаційно-комунікаційних технологій в його формуванні: «Інформаційно-комунікаційні технології ... є одним з найбільш важливих факторів, що впливають на формування суспільства ХХІ століття. Їх революційний вплив стосується способу життя людей, їх освіти і роботи, а також взаємодії уряду та громадянського суспільства ... Стійкість глобального інформаційного суспільства ґрунтується на стимулюючих розвиток людини демократичних цінностях, таких як вільний обмін інформацією та знаннями, взаємна терпимість і повагу до особливостей інших людей ...» [43].

Законодавча база створення електронного уряду почала формуватися адміністрацією Клінтона / Гора з 1995 р - це був старт широкомасштабного

проекту впровадження технологій електронного урядування в діяльність американських держ структур. З 1995 по 1999 рр. частка користувачів Інтернету в США виросла в чотири рази і вже становила близько 40% населення країни, що створювало необхідну соціальну базу для затребуваності урядових електронних послуг[39].

Адміністрація Буша продовжила реорганізацію діяльності структур державного управління з використанням ІКТ та покрокового впровадження електронних державних послуг як невід'ємної частини адміністративної реформи. Важливим фактором успіху стало вбудовування позицій, пов'язаних з інформатизацією держуправління і якістю інтерактивних урядових послуг, в загальну систему оцінок ефективності функціонування урядових відомств, що знайшло відображення в обсягах фінансування з державного бюджету та спеціальних фондів[39].

Канада однією з перших в світі початку вирішення проблеми відкритого доступу до інформації державних структур і стала лідером в інноваціях в цій області, поставивши завдання за п'ять років побудувати систему електронного урядування. У вересні 2005 р був запущений проект Services Canada, що забезпечує багатоканальний доступ до різноманітних послуг держави. Він включає в себе 320 пунктів взаємодії з громадянами, з метою досягнення вертикальної інтеграції в провінціях Канади зі службою Services Canada співпрацюють місцеві агентства з надання державних послуг.

Європейський підхід до розвитку електронного держави в значній мірі спирається на базові принципи макроекономічної політики країн Євросоюзу в області формування інформаційного суспільства, заявлені в програмі «Електронна Європа». Список базових державних послуг, реалізація яких відстежується на рівні Європейського Союзу, ділиться на дві частини – для громадян і для бізнесу.

Базові електронні послуги для громадян (G2C):

- ✓ декларування податку на прибутки;
- ✓ пошук роботи через служби зайнятості;

- ✓ оформлення соціальної допомоги;
- ✓ оформлення персональних документів;
- ✓ реєстрація автомобіля;
- ✓ подача заяв на будівництво;
- ✓ інформування поліції;
- ✓ користування публічними бібліотеками;
- ✓ оформлення свідоцтв;
- ✓ подача заяв на вступ до навчальних закладів;
- ✓ інформування про зміну місця проживання.

Базові послуги ЄС для бізнесу (G2B):

- ✓ оформлення соціальних відрахувань на службовців;
- ✓ декларування корпоративних податків;
- ✓ оформлення податку на додану вартість (Декларування, повідомлення);
- ✓ реєстрація нової компанії;
- ✓ подача статистичних даних;
- ✓ митне декларування;
- ✓ отримання дозволів, пов'язаних з охороною довкілля;
- ✓ функціонування системи державних закупівель.

У Франції створення «електронного уряду» було проголошено одним з пріоритетних напрямків в Програмі дій для підготовки вступу Франції в інформаційне суспільство (PAGSI, 1998 г.)[25]. У 1998 р всі міністерства розробили проекти сайтів, що містять повну інформацію про свою діяльність та послуг, які вони надають.

До 2000 р державні служби отримали електронні адреси. Те, що діяльність центральних органів виконавчої влади знаходиться на очах у користувачів інтернет, оцінюється як важливий фактор підвищення відповідальності та ефективності роботи французьких чиновників. Значна увага в країні приділяється підвищенню комп'ютерної грамотності населення і державних

службовців: організовані спеціальні програми з навчання чиновників і населення роботі з комп'ютерами і в мережі.

У Німеччині центри обслуговування населення (ЦОН) надають громадянам різні муніципальні послуги. Перші центри з'явилися тут на початку 80-х рр. як експериментальні установи. Їх метою було створення універсального агентства з надання простих адміністративних послуг. Сьогодні муніципальні ЦОН поширені у великих містах і регіональних адміністраціях[38].

Ще одним успішним проектом є проект «Мобільне обслуговування громадян» (Mobile Bürgerdienste - MoBüD), який був розроблений в Берліні в 2002-2005 рр. з метою впровадження в практику мобільних відомств з обслуговування громадян. Таким чином створюється альтернатива стаціонарним офісах по наданню державних послуг і реалізується новий формат відносин чиновників з громадянами та організаціями, який отримав назву mGovernment, або «Мобільний уряд»[39].

У 1999 р Уряд Японії ініціювало формування політики розвитку інформаційних технологій і створення інформаційного і телекомунікаційного мережевого общества¹². У 2001 р. Рада з розвитку інформаційних технологій при Уряді Японії прийняла п'ятирічний план розвитку інформаційної інфраструктури - «Стратегія інформаційно-технологічного розвитку країни» («Електронна Японія»).

Основним завданням електронного уряду Японії стало забезпечення нового способу здійснення адміністративних функцій за допомогою інформаційних мереж, що забезпечують роботу в режимі онлайн. Поставлені в стратегії «Електронна Японія» цілі були досягнуті за максимально короткий термін (2000-2006 рр.), і з прийняттям в 2006 р нового документа «Стратегія інформаційно-технологічного розвитку країни - 2» Японія перейшла на другий етап розвитку - інформаційне і телекомунікаційне мережеве суспільство[39].

Становлення електронного уряду в Сінгапурі почалося в 1980 р з прийняття програми «The Civil Service Computerisation Programme», спрямованої на забезпечення адміністративних служб уряду високотехнологічними засобами

роботи. Вже на початку 90-х рр. країна змогла приступити до створення мережі загальнодоступних дата- і сервіс-центрів. Головним завданням наступного плану розвитку інтерактивних методів роботи уряду («e-Government Action Plan », 2000-2003 рр.) Був заявлений вихід електронного уряду Сінгапуру до лав світових лідерів. Одним з найбільш значущих результатів більш пізнього проекту («e-Government Action Plan II», 2003-2006 рр.) вважається виніс в онлайн більш півтори тисячі урядових сервісів. Для малозабезпечених громадян в жовтні 2005 р була запущена спеціальна ініціатива CitizenConnect - надання безкоштовного доступу до інтернету в громадських місцях, різні варіанти допомоги в користуванні урядовими онлайн-сервісами[39].

В Україні також було прийнято ряд документів, спрямованих на формування інформаційного суспільства: «Національна програма інформатизації» (1998 г.), указ Президента України «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» (2000 р), Закон «Про електронні документи та електронний документообіг» (2003 рік), Закон «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 рр.», указ «Про проведення електронних консультацій з громадськістю на сайті «Громадянське суспільство і влада» (Мін'юст 2009 року), Постанова «Про затвердження Порядку залучення громадян до формування та реалізації державної політики» (Кабмін 2010 року)[39].

Т. Меркулова та К. Кононова визначають такі стадії розвитку електронного врядування:

1. Нульова стадія. Для неї характерне: Низький рівень людського капіталу, практично відсутні телекомунікаційна інфраструктура і урядові веб-сайти. До цієї стадії відносяться 28 країн, серед яких Афганістан, Бангладеш, Чад, Нігер, Пакистан, Сенегал і Мозамбік...

2. Перша стадія. Характеризується середнім рівнем людського капіталу, практичною відсутністю телекомунікаційної інфраструктури і урядових веб-

сайтів. Відноситься 50 країн, серед яких Ангола, Індія, Ірак, Намібія, Непал, Нігерія, Судан, Таджикистан, Туркменістан і Зімбабве.

3. Друга стадія - рівень людського капіталу вище середнього, телекомунікаційна інфраструктура і урядові веб-сайти на стадії становлення. 15 країн, серед яких Вірменія, Куба, Іран і Парагвай.

4. Третя стадія, що має такі характеристики: рівень людського капіталу вище середнього, телекомунікаційна інфраструктура на стадії становлення, урядові веб-сайти носять інформаційний характер. Відносяться 24 країни, серед яких Азейбарджан, Китай, Єгипет, Казахстан, Киргизстан, Узбекистан, Молдова, Таїланд, ПАР, Сальвадор і Гондурас.

5. Четверта стадія - високий рівень людського капіталу, розвинена телекомунікаційна інфраструктура, урядові веб-сайти носять інформаційний характер. Стосується 43 країн, серед яких Болгарія, Білорусія, Чехія, Греція, Італія, Польща, Латвія, Росія, Туреччина і Україна.

6. П'ята стадія - Найвищий рівень людського капіталу, розвинена телекомунікаційна інфраструктура, урядові веб-сайти носять інтерактивний характер. Сюди варто віднести 32 країни, серед яких Корея, США, Канада, Великобританія, Норвегія, Данія, Австралія, Франція, Сінгапур, Швеція, Німеччина, Японія, Естонія та ін. [39]

Як показує світовий досвід, практична реалізація концепції електронного уряду йде в напрямку від широкого використання ІКТ для надання державних послуг та розвитку онлайнових сервісів до трансформації державного управління на основі зміни принципів, на яких будується взаємодія влади і громадян. Процес йде від побудови системи «E-Government» в її найпростішому розумінні, як системи електронних сервісів, до усвідомлення і реалізації концепції «E-Governance», яка передбачає розширення форм і сфери впливу громадян на процес прийняття та реалізації управлінських рішень.

Принципи концепції «E-Governance» і методів «якісного управління» («Good Governance»), які ґрунтуються на новій моделі публічного управління, в Україні тільки починають усвідомлювати. В даний час Україна знаходиться в

процесі побудови системи «E-Government», а саме на першому етапі впровадження технологій інформаційного суспільства в сферу функціонування владних структур і побудови електронного уряду.

РОЗДІЛ II. СВІТОВА ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ

2.1 Досвід впровадження електронного урядування в США

США фактично є ініціаторами і піонерами в формуванні електронного урядування. У 1980-х роках XX ст. тут були закладені теоретичні основи моделі, яка згодом стала до певної міри взірцем для наслідування в англосаксонських країнах. На початку 1990-х років були здійснені перші дослідження із застосування інтернет-технологій в політиці як засоби передвиборної агітації і пропаганди. У 1993 р почалося проникнення в кіберпростір державних структур. В цей же період закладався системний підхід до розвитку електронного урядування.

У міру процесу інформатизації держсектора в США створювалися основні компоненти електронного уряду - електронні системи платежів, системи електронного документообігу, системи електронної торгівлі та ін. Американський уряд поступово став найбільшим в країні споживачем ІКТ [40].

До нормативно-правових актів, що з'явилися як перші кроками зі створення електронного урядування в США, відноситься Закон «Про безпаперовий документообігу та свободу інформації» 1995 року, Закон Клінджера-Коена «Про реформу використання інформаційних технологій» 1996р., Закон «Про електронно-цифровий підпис» 2000 р. Ключовими ж документами в цій сфері стали Закон 2002 року «Про електронний уряд», прийнята 27 лютого 2002 р Конгресом США «Стратегія електронного уряду» і Меморандум Президента США від 21 січня 2009 року «Про інформаційну прозорість та відкритий уряд».

Закон 2002 року і створення Управління з електронного урядування та інформаційних технологій. У 2002 р в США був прийнятий Закон про електронний уряд (E-Government Act of 2002), метою якого проголошувалося поліпшення процесів управління і надання державних послуг на основі ряду організаційних заходів та застосування Інтернету і інформаційних

технологій[12]. Закон, зокрема, передбачав сприяння розвитку Інтернету та інших ІТ, міжвідомчого співробітництва, забезпечення доступу до урядової інформації та послуг за допомогою множинних каналів, поліпшення інформаційного забезпечення прийняття рішень, дотримання законодавства про захист персональних даних, документообігу, національної безпеки та ін. [12]

Організаційні, процедурні та фінансові нововведення, передбачені Законом, були спрямовані на суттєву перебудову держуправління, неминучу при задуманих масштабах інформатизації. Покращення повинні були порушити такі сфери і функції, як доступність державних послуг та відомостей для громадян; захист особистих даних, які перебувають в розпорядженні держави; розширення використання Інтернету та інших інформаційних технологій як всередині відомств і при міжвідомчій взаємодії, так і для забезпечення взаємодії громадян з урядом; підвищення ролі уряду в реалізації відомчих місій і досягненні цілей, передбачених конкретними програмами; зниження витрат і навантаження для бізнесу і урядових організацій; створення різноманітних каналів доступу до високоякісних урядових послуг та інформації; організацію прозорості та відповідальності діяльності федерального уряду; удосконалення доступу до урядових послуг та інформації відповідно до вимог законодавства у сфері захисту приватних інтересів, національної безпеки, зберігання документів, обслуговування громадян з обмеженими фізичними можливостями тощо [12]

Закон передбачав широкий спектр дій щодо конкретних напрямків роботи електронного уряду, а також по уніфікації і вдосконалення діяльності всіх відомств з метою створення електронного уряду як єдиної структури. Ця програма охоплювала такі основні напрями: висвітлення діяльності судів; поліпшення діяльності органів державного регулювання, підвищення доступності інформації про їх діяльність, прийнятих ними рішень і видаються правил; географічні інформаційні системи; поліпшення керованості при ліквідації надзвичайних ситуацій; підвищення кваліфікації держслужбовців в області інформаційних технологій; підвищення ефективності роботи громадських технологічних центрів, публічних бібліотек та інших установ, що

надають всім бажаючим доступ в Інтернет, а також впорядкування їх фінансування; усунення так званого цифрової нерівності (digital divide) в доступі до інформаційних ресурсів; доступність, простота використання і збереження урядової інформації[12].

У Законі містилися норми щодо вдосконалення електронного документообігу в рамках усього уряду, створення уніфікованих відомчих сайтів (стандарту сайту в загальнодоступних мережах) і електронних довідників урядових установ, а також за доступністю результатів наукових і науково-технічних розробок, що фінансуються з коштів федерального бюджету. Закон також встановлював вимоги, що пред'являються до відомствам при здійсненні діяльності в рамках електронного уряду щодо захисту приватних інтересів, що стосуються відомчих інтернет-сайтів, роботи з документами в цифровому форматі. [12].

Відповідно до Закону 2002 року, розвиток електронного врядування в США було передано у відання спеціально створеного підрозділу Адміністрації Президента США - Управління з електронного уряду та інформаційних технологій (Office of E-Government and Information Technology, E-Gov), яке, в свою чергу, є підрозділом Адміністративно-бюджетного управління (Office of Management and Budget - OMB). Управління очолює державний чиновник високого рівня - Федеральний директор (Головний адміністратор) з інформатики (Federal Government's Chief Information Officer, CIO)[12]

Крім того, сприяння і консультативну підтримку практиці впровадження електронного уряду надає Рада CIO (директорів з інформаційних технологій різних органів виконавчої влади) в статусі міжвідомчої комісії (Federal Chief Information Officers Council)[12].

Управління електронного уряду та інформаційних технологій розробляє і керує застосуванням інтернет-технологій. Його цілями є вдосконалення взаємодії громадян і бізнесу з федеральним урядом, економія витрат платників податків та раціоналізація громадської участі. Згідно із заявою самого Управління, одна з його коректних задач полягає в тому, щоб ліквідувати розрив

між передовими, найбільш ефективними в області застосування ІТ організаціями приватного сектора і федеральним урядом [22].

Стратегія ЕП 2002 г. (E-Government Strategy) нацеливала на підвищення ефективності роботи федерального уряду за рахунок спрощення інформаційного обслуговування, виключення дублюючих один одного і надлишкових рівнів управління, полегшення пошуку інформації, на швидке і якісне задоволення потреб громадян, підприємців, урядових і федеральних службовців. В якості однієї з головних цілей розвитку електронного уряду було висунуто скорочення масштабів, а в ідеалі і повне викорінення дублювання функцій в різних урядових агентствах, з тим щоб полегшити громадянам доступ до них і скоротити витрати на утримання надлишкових служб і відомств [13].

Паралельно з модернізацією держуправління йшов процес інвестування в ІТ-інфраструктуру. Ухвалення законодавства і створення відповідних управлінських структур на рівні федерального уряду були викликані недостатністю інвестицій в управління ІТ. При цьому вартість проектів ІТ нерідко завищували на сотні мільйонів доларів в порівнянні з їх реальною вартістю, терміни їх реалізації розтягувалися на роки довше, ніж реально потрібно, а результатом виявлялися технології, застарілі вже до моменту введення в дію [22]. Новий підхід пояснювався потребами не тільки державного управління, а й приватного сектора.

«Відкритий уряд» (Open government), або «уряд відкритої інформації», зване також «Урядом 2.0» (Gov 2.0), є подальшим розвитком концепції електронного урядування і користується в США великою увагою з боку як верхніх ешелонів влади, так і місцевих органів та громадськості.

Під відкритим урядом розуміється один з основних напрямків застосування принципів прозорості та партисипативності в діяльності органів влади в поєднанні з сучасними ІКТ. Його суть полягає в активному розкритті та надання інформації всім бажаючим для використання і поширення без обмежень. Відкритий уряд являє собою нові принципи публікації урядової інформації і «міст між урядом і суспільством». Поширеним визначенням Відкритого уряду,

що підкреслює його аспекти, пов'язані з відкритістю даних і залученням громадян, є «використання інформаційних технологій з метою зрощування (соціалізації) державних послуг, процесів і даних з функціонуванням суспільства і їх перетворення в продукти масового споживання»[23].

Основні принципи побудови відкритого уряду в США викладені в Меморандумі Президента Б. Обама від 21 січня 2009 р. [21]. Цей документ не тільки ввів в світовий обіг термін «відкритий уряд» (який замінив невдовзі термін Gov 2.0), а й, по суті, відкрив новий етап у розвитку концепції е-уряду.

У ньому містилися три основні пункти:

1) уряд повинен бути прозорим, тобто забезпечувати поінформованість та підзвітність перед громадянами;

2) уряд повинен бути партисипативну, тобто забезпечувати громадянам можливість участі в виробленні політики та вираженні свого колективної думки;

3) уряд має співпрацювати, забезпечуючи застосування інноваційних систем та методів кооперації між власними відомствами, різними рівнями держуправління, а також з бізнесом, неурядовими організаціями та представниками приватного сектора[21]. Звернення президента означало перехід на новий рівень відкритості уряду і громадського співробітництва. Передбачалося, що надання публічним веб-сайтів (WhiteHouse.gov; recovery.gov; transparency.gov; data.gov) можливості поширювати більше інформації буде сприяти розвитку участі громадськості в справах управління [21].

Ці плани, включали запуск платформи «Data.gov», що відкриває доступ до безлічі даних та інших ресурсів, корисних для користувачів в проведенні різних досліджень, розробки програмних і мобільних додатків і т.п., вдихнули нову енергію в концепцію електронного врядування.

Створення спеціалізованих державних порталів, що діють за принципом агрегатора всіх наданих державою послуг, є однією з основних і найбільш ефективних форм взаємодії органів державної влади з суспільством в США. Ці портали розміщуються на спеціалізованих урядових доменах верхнього рівня «. gov. » [33].

Так, офіційний урядовий веб-портал («www. USA.gov ») з'єднує сайти федеральних, штатних і місцевих органів влади, містить близько 30 млн веб-сторінок і надає понад 1 тис. електронних форм і реальних послуг. Класифіковані розділи послуг: «державні блага», «державні гранти »,« державні роботи», «отримання ліцензій », «питання соціальної безпеки», «отримання паспортів »,« імміграція »,«оголошення і заявки споживачів» і багато іншого [4].

Портал надає можливості інтерактивного діалогу в режимі реального часу [4]. Інший портал (один з основних проєктів, створених за ініціативою Адміністрації Президента США Б. Обама), - «Data.gov» надає можливість легко знайти, завантажити і використовувати відкриті дані, згенеровані федеральним урядом. Мета проєкту - створення з web-сервісів інфраструктуру, яка дозволяє користувачам орієнтуватися в інформаційних потоках і базах даних. Усередині проєкту існують окремі тематичні ресурси («Бізнес», «Освіта», «Розробка», «Охорона здоров'я»та ін.). Наприклад, «Ethics.Data.gov» має в своєму розпорядженні інформацією про джерела фінансування та витрачених урядом засобах, акумулює дані про фінанси Білого дому, міністерства юстиції і закордонних справ, Федеральної виборчої комісії. Ключове значення надається інтересу громадськості до проєкту.

На основі активності користувача, завантажень, коментарів (зворотного зв'язку) проводяться дослідження і формуються рейтинги даних. Проєкт працює в 34 штатах, 15 містах, має 172 філії та 30 міжнародних підрозділів, а кількість баз даних перевищує 200 тис. [33].

Відповідно до вказівок президента США, що містяться в Меморандумі 2009 р директор Адміністративно-бюджетного управління в грудні 2009 р випустив «Директиву про відкритий уряд», яка наказувала федеральним органам виконавчої влади вжити ряд дій по впровадженню основних принципів Відкритого уряду. В першу чергу, державні органи повинні були вжити належних заходів до розширення доступу до інформації, роблячи її доступною в режимі онлайн в відкритих форматах. Ключовим елементом прозорості була проголошена своєчасна публікація інформації. Відомствам було наказано, в міру

наявних технічних можливостей, самостійно поширювати інформацію, не чекаючи надходження запитів відповідно до Закону про свободу доступу до державної інформації.

Відзначається, що адміністрація Б. Обама не розробляла будь-яких нових стратегій вдосконалення державного управління. Вона зробила наголос на одному з елементів програм е-уряду - забезпечення доступу до державної інформації, покладаючи надії на те, що забезпечення доступу до все більшого обсягу державної інформації автоматично дозволить залучити громадян до участі в державному управлінні. Питання про те, якою мірою ці надії виправдалися, залишається відкритим [33].

Концепція Відкритого уряду має багато спільного з е-урядуванням і по суті є його розвитком, оскільки її цілями є вдосконалення способів надання державних послуг і залучення громадян і організацій в державне управління. Разом з тим виділяються також і відмінні риси Відкритого уряду.

До них відносяться все більш широке використання суспільством інформації, більша орієнтація на споживачів і на широко поширені і застосовуються технології, так само як і на технології, що використовуються масовим споживачем. Рушійні сили цього процесу - бажання знизити витрати на утримання державного апарату і прагнення налагодити ефективну взаємодію з громадянами. Прикладом служить освоєння хмарних технологій і роботи в соціальних мережах. Згідно з ідеями відкритості уряду, розширення використання суспільством інформації йде одночасно за трьома напрямками її руху:

- від уряду до громадян - через ініціативи, спрямовані на підвищення прозорості та надання третім сторонам можливості акумулювати дані в інтересах створення суспільно-корисних цінностей;

- від громадян до уряду - за допомогою інформації, яка має або може мати відношення до процесів державного управління;

- всередині державного апарату - за рахунок використання платформ для внутрішнього співпраці або співпраці зі споживачами державних послуг [40].

В останні роки Адміністрація Президента США Б. Обама зробила ряд кроків, спрямованих на розширення масштабів заходів відкритого врядування. Так 9 травня 2013 р Б. Обама підписав указ, що встановлює новий порядок надання і використання урядової інформації у відкритій і комп'ютеризованій формі, а також визначає керівні принципи політики відкритого уряду як фактора зміцнення демократичних інститутів, підвищення якості та ефективності державних послуг, стимулювання підприємництва, інноваційності та економічного зростання.

Проголошується, що розширення відкритості та доступності даних про діяльність уряду має найважливіше значення для ефективного і прозорого функціонування уряду [15].

Як попередників цієї політики, існуючих вже не одне десятиліття, вказується на вільне надання погодно-кліматичних даних і глобальну систему навігації (GPS), що дали багато позитивних ефектів в різних галузях промисловості та сільського господарства. Крім того, відкриті сотні джерел урядової інформації в таких сферах, як фінанси, охорона здоров'я і медичне обслуговування, освіту, енергетика, громадська безпека і глобальний розвиток (за допомогою порталу «Data.gov»).

Указ Б. Обама 2013 р оголошує інформацію національним активом, цінність якого зростає, коли він стає легко доступним громадськості. Урядова інформація розглядається як актив, керований з метою забезпечення функціональної сумісності, легкості пошуку, доступності та використання в законодавчо дозволених випадках. Міністерствам і відомствам при цьому пропонується стояти на сторожі як недоторканності приватного життя і конфіденційності, так і національної безпеки [15].

В рамках концепції відкритого уряду ставляться завдання: надання в цифровому вигляді всієї інформації, що стосується всіх сторін діяльності уряду; максимальне використання інформації зацікавленими організаціями та громадськими користувачами; використання принципу розкриття даних, який

означає, що вся інформація доступна для суспільства; переклад платформи відкритого уряду в вид відкритого вихідного коду [40].

Цей підхід вимагає поєднання ініціатив в області відкритого врядування з тісною співпрацею між усіма органами держуправління при сильній політичній та управлінській підтримці з боку вищого рівня.

Механізм реалізації політики відкритого уряду передбачає участь директора Адміністративно-бюджетного управління (OMB), що є одним з основних підрозділів президентської адміністрації (Executive Office of the President), Федерального директора з інформатики - керівника Управління по ЕП та ІТ (CIO), директора з технологічного розвитку - керівника Управління по науці і технології (Chief Technology Officer - CTO), і керівника Бюро у справах інформації та регулювання (Office of Information and Regulatory Affairs - OIRA), яким ставиться розробка відповідних програмних документів з дотриманням президентських постанов, інших нормативних і підзаконних актів у цій області.

Всі федеральні міністерства і відомства повинні проводити в життя вимоги політики відкритого уряду, в тому числі постійний аналіз інформації протягом усього її життєвого циклу для визначення тієї частини інформації, яка не повинна розкриватися. З метою реалізації політики відкритого уряду передбачався цілий ряд конкретних заходів за участю різних посадових осіб в федеральному уряді (CIO, CTO і ін.), Які повинні:

1) опублікувати в режимі онлайн банк даних про методи та інструменти, якими повинні користуватися відомства для інтеграції політики відкритого врядування в свою діяльність, і регулярно оновлювати ці дані як важливий ресурс реалізації політики;

2) розробити та задіяти заходи щодо інтеграції вимог політики відкритого уряду в діяльність федеральних відомств зі збору даних, надання грантів, включаючи необхідну термінологію та інструктивні матеріали;

3) розробити міжвідомчу систему пріоритетів і показники діяльності відомств для моніторингу і оцінки отриманих результатів; 4) організувати щоквартальну звітність [13].

Запущено «Проект відкритих даних» (project «Open Data»), мета якого - поширення кращого досвіду, передових методів і системних програм в якості допомоги федеральним відомствам в справі застосування практики відкритого уряду.

Це, як вважають автори проекту, сприяє розкриттю «величезних багатств цінної інформації, вже оплаченої платниками податків», полегшує доступ до цих інформаційних ресурсів для громадськості та осіб, зайнятих інноваційною діяльністю [23].

Проект відкритих даних (ПВД) знаходиться у веденні двох федеральних відомств при Президентові США - Адміністративно-бюджетного управління та Управління по науці і технології (Office of Science and Technology Policy - OSTP), а також СІО і СТО. Він являє собою розміщене в Інтернеті публічне сховище інформації і, згідно із заявою його авторів, призначений служити в якості конкретного механізму реалізації політики застосування досягнень ІТ в рамках ідеології відкритого уряду і формування відповідної «культури» в діяльності органів влади. Ресурси ПВД повинні сприяти розширенню практики і вдосконалення методів надання інформації. Наприклад, програмні засоби ПВД дозволяють моментально конвертувати електронні таблиці і бази даних в інтерфейси прикладного програмування для зручного використання розробниками. Таким чином, всі користувачі, від відомств федерального уряду до штатних і місцевих органів влади і приватних осіб, можуть вільно використовувати і адаптувати ці відкриті інструменти. Ідеологія проекту, згідно з його авторам, полягає у визнанні високої ефективності спільних громадських зусиль.

Він офіційно проголошується як спільний проект з відкритою участю. При цьому керівники проекту запрошують всіх бажаючих, як співробітників федерального уряду, так і громадськість, взяти участь, вносячи свій внесок в бази даних.

2.2 Електронне урядування в Естонії та Великобританії як приклад формування електронного суспільства

На парламентських виборах в Естонії, які відбулися на початку березня 2019 року, було встановлено рекорд частоти використання електронної системи голосування. Майже кожен другий громадянин проголосував онлайн.

Естонська виборчком зареєстрував 561 131 голос. З них 247 232 голоси довелося на електронну систему. Більшість таких виборців проголосували в Естонії (231 741), а громадяни, що проживають в інших країнах віддали 15 491 голос, використовуючи інтернет.

Найбільше електронних голосів серед іноземних держав було подано в Фінляндії (4251), Швеції (+1426), Великобританії (974), Німеччини (822) і Іспанії (696). 171 043 людини використовували для електронного голосування ID-карту, 3884 людини - Digi-ID, 72 305 осіб - mobiil-ID.

Всього в електронному голосуванні брали участь 134 694 жінки і 112 538 чоловіків. На попередніх виборах Рійгікогу в електронному голосуванні взяв участь 176 491 человек, на місцевих виборах у 2017 році в електронному голосуванні брали участь на той момент рекордні 186 034 чоловік.

Згідно з даними Республіканської виборчої комісії, явка на виборах в березні 2019 року склала 63,1%. На виборах в 101-місцевий парламент перемогу здобула Партія реформ, отримавши 28,9%. Частка серед електронних голосів склала 40%, а в трійку лідерів увійшли Консервативна народна партія (EKRE; 13,5%) і партія «Вітчизна» (Isamaa; 12,5%). [9]. –Голосування в режимі он-лайн є достроковим: воно триває з 10-го по 4-й день до виборів. Електронне голосування не можна провести в день виборів. Для того, щоб скористатися сервісом, виборцю потрібен комп'ютер з інтернетом і національна ID-карта або мобільний ідентифікатор з дійсними сертифікатами і PIN-кодами.

На пострадянському просторі безумовним лідером з розвитку електронних держпослуг стала Естонія, де майже 20 років на розвиток електронних державних сервісів виділяється 1% бюджету країни незалежно від того, який

уряд перебуває при владі. Сьогодні в Естонії більше 90% населення старше 15 років для ідентифікації особистості використовує ID-карту, вона повністю замінює паспорт, з її допомогою можна здійснювати електронні платежі, отримувати всі держпослуги і навіть голосувати на виборах.

У 2001 році на виборах до парламенту країни 24,3% від усіх виборців, що проголосували використовували голосування через Інтернет. В кінці минулого року в країні з'явилося навіть «електронне громадянство», що відкриває іноземним підданам доступ до послуг електронного уряду, «електронні громадяни» можуть реєструвати компанії в країні і відкривати рахунки в естонських банках [48].

За повідомленням провідного консультанта уряду Естонії з питань інформаційно-комунікаційних технологій (травень 2013 року, за матеріалами CNews), використання вільного та відкритого програмного забезпечення принесло державі велику користь в реалізації програми зі створення сучасних сервісів електронного уряду[9].

ООН надала Естонії титул "кращого з кращих" щодо розробки і впровадження систем електронного уряду в останнє десятиліття. Уряд Естонії, в свою чергу, заявив, що цього в багато сприяло активне використання і створення відкритого програмного забезпечення.

Всі ключові проекти, розроблені для естонського держсектора, включаючи масштабні системи електронної охорони здоров'я, забезпечення громадського порядку, урядового документообігу та взаємодії з бізнесом, мають відкритий код, заявив Сійм Сіккут, провідний IT-консультант при уряді Естонії[48].

Крім вищеназваних продуктів, для громадян Естонії функціонує система електронного правосуддя, портал цивільних послуг, системи держзакупівель і онлайн-платежів, а також кілька культурних порталів. «Вихідний код цих ключових, централізовано фінансуються проектів був опублікований як відкрите програмне забезпечення», - повідомив Сіккут. Крім створення сервісів послуг для громадян, уряд розробляє засоби ефективної взаємодії з великим бізнесом - банками, телекомунікаційними та енергетичними компаніями.

Як стверджує Сійм Сіккут, існує три основних переваги відкритого уряду для Естонії - це економічність, інноваційність та сталий розвиток. «Наше програмне забезпечення використовує в собі кращі технологічні ноу-хау, - пояснив Сіккут. - А відкритість коду дозволяє з легкістю міняти розробників в разі потреби». За словами Сіккута, Естонія планує і далі дотримуватися такої вільної і відкритої стратегії[46].

Нагадаємо, що уряд Естонії за замовчуванням випускає все програмне забезпечення внутрішньовідомчої розробки під офіційною відкритою ліцензією Євросоюзу - EUPL (European Public Licence).

Мириняк Н. зазначає: «E-Estonia» – це термін, який часто вживають для опису Естонії, як однієї з найбільш передових держав світу, які використовують електронне урядування. Це відбулось завдяки міжурядовому партнерству цієї країни – активним сектором у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, і застосуванням передового технологічного досвіду. Швидкий розвиток цифрового суспільства в Естонії відбувався завдяки застосуванню захищених систем обміну даними і впровадженню електронної ідентифікації – eID, що зумовило функціонування наступних електронних послуг: «e-Banking» (1996), «e-Tax Board» (2000), «e-Cabinet» (2000), «m-Parking» (2000), «e-Geoportal» (2001), «e-School» (2003), «e-Ticket» (2004), «e-Police» (2005), «e-Notary» (2006), «e-Business» (2007), «e-Health» (2008), «e-Prescription» (2010), «e-Residency» (2014)» [41]

Дослідник вказує на те, що швидкий успіх Естонії у впровадженні Е-урядування забезпечено: «По-перше, це відбулося завдяки системі «X-Road», що забезпечує обмін даними між громадянами, особами, що проживають в Естонії, державними відомствами та приватними компаніями. Всі сторони надають інформацію, яка потрібна для надання особам сервісів якими вони можуть користуватися за допомогою електронного паспорта (продати автомобіль, переглянути історію захворювань, заповнити податкову декларацію). По-друге, в Естонії цифрові підписи і аутентифікація юридично еквівалентні рукописному підпису. eID забезпечує надання всіх електронних послуг, гарантує високий

рівень безпеки і цілісності даних. У даний час eID активно використовує понад 60 % естонців без жодного інциденту з порушенням безпеки з моменту його впровадження у 2002 р[41].

У 2014 р. уряд Естонії впровадив «E-residency» (електронне резидентство). Це транснаціональна цифрова ідентичність, яка може бути надана громадянам інших держав, які зацікавлені в управлінні бізнесом в Інтернеті незалежно від місця знаходження. Дана цифрова ідентичність надає будь-якій особі доступ до онлайн-сервісів, які функціонують в Естонії, а також можливість у приватному секторі швидко та зручно укласти угоди з використанням цифрових підписів. Уряд Естонії як надавач електронних адміністративних послуг забезпечує ідентифікацію, аутентифікацію і перевірку електронного резидента і його підпису на документах. Основна концепція електронного резидентства – надати будь-якій людині у світі можливість подати заявку на отримання надійного цифрового резидентства в Естонії, практично не проживаючи на її території» [48]

Цікавим видається досвід Великобританії у сфері е-урядування. В кінці травня 2019 року Міністерство внутрішніх справ Великобританії оголосило тендер на цифровізацію паспортного столу (Her Majesty's Passport Office, HMPO). З переможцем буде укладено п'ятирічний контракт вартістю 120 млн фунтів стерлінгів (\$ 152 млн), що на 40 млн фунтів більше, ніж планувалося спочатку. На початку липня 2018 року стало відомо про створення в Британії єдиної бази біометричних даних громадян країни. За рахунок цього проекту влада хоче спростити пошук злочинців і прискорити роботу прикордонників. Міністерство внутрішніх справ Британії опублікувало звіт під назвою Biometrics Strategy, в якому детально описується план по створенню бази даних, до якої увійдуть ДНК, відбитки пальців, фотографії осіб і, можливо, навіть зразки голосу жителів країни[42].

Передбачається, що ця інформація буде доступна поліції, міграційним службам та працівникам паспортного контролю в аеропортах. Протягом року британське MHC проведе з фахівцями кілька консультацій з приводу

формування такої бази даних, а також способи безпечного зберігання конфіденційної інформації.

Терміни реалізація проекту не називаються, проте до початку липня 2018 року, як пише газета The Telegraph, британська влада зібрали зображення осіб приблизно 12,5 млн осіб, які вже використовуються правоохоронними органами і в паспортному бюро[42].

Створення єдиної бази біометричних даних населення дозволить швидше і ефективніше розслідувати злочини, спростити підтвердження особи при перетині державних кордонів, а також поліпшити роботи органів і систем, коли потрібна надійна і безпечна ідентифікація людини.

У грудні 2017 року британський уряд оголосив, що до 2020 року домогосподарства і підприємства по всій країні будуть мати законне право на високошвидкісну широкосмугову мережу. Інтернет-провайдерів планується юридично зобов'язати надавати високошвидкісну мережу будь-кому, хто її запросить, незалежно від місця розташування.

Міністерство цифрових технологій, культури, засобів масової інформації та спорту (DDCMS) заявило, що тільки зобов'язання за універсальним обслуговування (USO) зможе гарантувати, що широкосмугові швидкості не менше 10 Мбіт / с поширяться по всій Великобританії до 2020 року.

Британський уряд вирішив встановити мінімальну швидкість інтернету на рівні 10 Мбіт / с по всій країні. Міністр з цифровим комунікаціям Метт Хенкок (Matt Hancock) пояснив, що реалізація проекту не означає автоматичного проведення високошвидкісного з'єднання в кожен будинок.

М. Хенкок визнав, що до кінця 2017 Великобританія як і раніше відстає від багатьох країн світу по доступності високошвидкісного інтернету: для порівняння, в Японії 70% з'єднань проходять через оптоволоконні лінії зв'язку, на Туманному Альбіоні - всього 3%[42].

У грудні 2017 року Управління у справах радіо, телебачення і підприємств зв'язку (Ofcom) заявило, що більше 1 млн "забутих будинків" по всій Великобританії не змогли отримати досить швидке широкосмугове з'єднання для

задоволення стандартних потреб сім'ї, таких як стрімінг фільмів і музики. В основному це були сільські родини - 17% будинків не мають пристойного інтернету, в містах цей показник становить 2%. [5]

У лютому 2017 року британська Урядова цифрова служба (Government Digital Service, GDS; відповідає за проекти електронного уряду Великобританії) оприлюднила національну стратегію цифрових перетворень, в рамках якої планується оновити застарілі IT-системи, більш ефективно використовувати дані і створити єдині платформи для держпослуг.

За задумом влади, ініціатива повинна сприяти розвитку послуг, що надаються державними органами (наприклад, планується налагодити взаємодію органів соцзабезпечення з податковою системою), і посилення кібербезпеки.

Влада Великобританії має намір розірвати діючі IT-контракти з компаніями, які виконують великі проекти або більшу їх частину в поодиночці, і перейти на співпрацю з кількома розробниками окремих компонентів систем, пов'язуючи їх через загальні API-функції.

За словами міністра секретаріату кабміну Гаммера (Ben Gummer), громадськість вимагає, щоб держава надавала більше можливостей людям, пропонуючи отримати послугу шляхом заповнення простої форми або за телефонним дзвінком.

Гаммер визнав, що структура органів державної влади як ніколи складна і велика, при цьому уряд повинен служити людям, які мають будь-яку професійну кваліфікацію, вік, гендерну приналежність і т. П.

В рамках національної стратегії цифрових перетворень спочатку планується змінити надаються громадянам держпослуги, потім перетворити самі державні органи з цифровою точки зору і весь уряд цілком. Зокрема, до 2020 року будуть розроблені взаємопов'язані комплексні сервіси, реалізована велика частина програм перетворень і сформований новий підхід влади до трансформації.

Будуть побудовані загальні компоненти і платформи, розширені можливості діючих рішень і адаптовані для роботи в більш широкому полі,

розроблені стандарти і правила для використання компонентів і платформ. До початку 2017 року цифрові сервіси та відділи Урядової цифрової служби вже підключені до єдиного домену Gov.uk, який має високі показники надійності, безпеки і продуктивності. Gov.uk буде поліпшуватися для задоволення потреб громадян і очікується, що до 2020 року цим проектом будуть користуватися 25 млн чоловік.

Ще одним елементом програми цифрової трансформації держпослуг є збільшення числа API-інтерфейсів і розширення їх функціональності всередині і за межами електронного уряду. Наприклад, бухгалтери зможуть автоматично подавати податкові декларації з дозволу своїх клієнтів. Великобританія має намір вивчати і переймати досвід інших країн для вдосконалення своїх держпослуг.

У документі, присвяченому стратегії цифрових перетворень, не згадані технології, за допомогою яких буде виконана намієнна ІТ-трансформація. Швидше за все, буде зроблений акцент на хмарні обчислення і програмне забезпечення з відкритим вихідним кодом.

На початку 2016 року стали відомі терміни запуску у Великобританії сервісу розсилки повідомлень про державні послуги. Новий проект під назвою GOV.UK Notify стане частиною британський електронний уряд.

У першому кварталі 2016 року у Великій Британії почав роботу сервіс розсилки повідомлень про державні послуги. З цього часу британські громадяни зможуть отримувати повідомлення про стан невеликого числа держпослуг. Серед них - проходження державного техогляду автомобілів і видача довгострокових доручень. До літа 2016 року планують відкрити доступ до решти держпослуг[42].

Крім того, можливості сервісу розширюватимуться. Спочатку розробники зробили упор на відправку повідомлень про статус держпослуги. В майбутньому GOV.UK Notify дозволить, наприклад, змінювати час відвідування держустанови, що надається держпослуг, вести переписку з ним, отримувати додаткову інформацію та багато іншого.

Британські органи державного управління щорічно отримують мільйони дзвінків від людей, охочих дізнатися, на якій стадії знаходиться та чи інша запитана держпослуг. Користувачі витрачають багато часу на очікування відповіді від співробітників колл-центрів, а останні обходяться державі недешево. У зв'язку з цим і було прийнято рішення про створення GOV.UK Notify.

За допомогою цього сервісу державні відомства і служби зможуть відправляти електронні та SMS-повідомлення, а також поштові листи про стан держпослуги. Держоргани підключають систему до своїх веб-додатків і комп'ютерних програм для обробки документації, а також зможуть використовувати створений GDS інтерфейс для відправки груп повідомлень, сформованих самим установою або завантажених з інших систем.

GOV.UK Notify буде безкоштовним для користувачів, а постачальникам послуг відправки повідомлень будуть виділені субсидії з бюджету країни.

1 квітня 2004 року в Великобританії працював сервіс електронного уряду DirectGov, що надає значну кількість інформаційних ресурсів для громадян. У жовтні 2012 року він був відключений, а на заміну був створений повністю новий портал GOV.UK.

2.3. Політико-правові засади електронного урядування в Європейському союзі

Варто також розглянути досвід електронного управління в Європейському союзі, його політико-правову основу. У травні 2000 р на прохання Європейської Ради Комісія надала для розгляду План дій реалізації ініціативи - «Електронна Європа 2002» eEurope 2002., де визначено основні цільові напрямки діяльності:

1) більш дешевий, більш швидкий і більш безпечний Інтернет: дешевший і швидший Інтернет доступ; швидкий Інтернет для дослідників і студентів; безпечні мережі та смарт-карти;

новітніх технологій, розвитку електронних послуг державними адміністраціями, особливо в сфері освіти та охорони здоров'я). Планом передбачалося застосування таких взаємопов'язаних інструментів, як:

- 1) політичні заходи для перегляду і прийняття законодавства на національному та європейському рівнях; гарантування того, що законодавство не перешкоджає нових послуг; посилення конкуренції та сумісності мереж; поліпшення доступу до різного виду мереж; демонстрація політичного лідерства;
- 2) полегшення обміну досвідом, позитивними практиками та демонстраційними проектами;
- 3) проведення моніторингу політичних заходів;
- 4) координація існуючих електронних політик для забезпечення синергізму між пропонованими діями[11].

У 2006 р Європейська комісія опублікувала Повідомлення «План дій е-управління i2010: прискорення електронного урядування в Європі в інтересах всіх», мета якого - посилити участь громадян і демократичне прийняття рішень в Європі. ІКТ можуть зіграти важливу роль у допомозі в рішенні нових викликів, що стосуються залучення громадян; подолати складність законодавчого процесу і поліпшити законодавство. У Повідомленні ставиться завдання адекватно відповісти на наступні виклики:

- дефіцит демократії, який вимагає нових відносин між політиками та громадянами саме на рівні ЄС;
- посилення зв'язку громадян, особливо молодих, з політикою і прийняттям політичних рішень (з огляду на майбутні вибори);
- складність прийняття і втілення в життя політичних рішень у всіх 27 державах-членах.

Ухвалення цього Плану дій (відомого як Перший план дій європейського електронного управління) дозволило урядам обмінюватися хорошими практиками; як наслідок, було реалізовано кількох широкомасштабних пілотних проектів, які розробили чіткі рішення щодо поширення транскордонних послуг е-уряду. Онлайн-спільнота практиків, засноване ще у 2002 році, провело дебати

серед 80 тис. учасників з розробки інноваційних рішень в області е-урядування, охорони здоров'я та інклюзії. Результатами обговорення стали рішення щодо використання інформації державного сектора, розробка платформи електронного публічного постачання, яка дозволила всім європейським компаніям пропонувати свої послуги урядам за межами своїх країн, а також впровадження систем електронної ідентифікації по всій Європі, які нададуть можливість електронного доступу до публічних послуг кожному по всій Європі.

У 2007 р політичні лідери ЄС зобов'язалися зробити Союз демократичним і прозорим і запропонували посилити роль Європейського парламенту і національних парламентів, водночас закликали до надання громадянам більших можливостей бути почутими. В основу документа покладено два підходи: проактивний, тобто з точки зору громадян (ініціативи громадянського суспільства), і підхід з точки зору тих, хто приймає політичні рішення (ініціативи для початку публічної участі). У документі особливо наголошується, що основна увага буде приділятися ключовим питанням ЄС, які будуть розглядатися з обох точок зору.

У грудні 2007 року Комісія представила стратегію «Комунікація про Європу через Інтернет. Залучення громадян »як продовження стратегії« Комунікація з Європою в партнерстві» (жовтень 2007 року). У документі зазначається, що Інтернет може допомогти інститутам ЄС зрозуміти громадську думку через підтримку дійсно європейських публічних дебатів, де жителі різних країн, які усвідомлюють себе громадянами ЄС, відкрито в он-лайн режимі обговорюють спільні теми. Інтернет перетворюється з джерела інформації в засіб двосторонньої комунікації та взаємодії. Інформаційні сайти і засоби електронної пошти втрачають привабливість через свою статичність. Успішними стають ті сайти, які пропонують максимальну участь і інтерактивність (відомі як «Web 2.0»)[26].

Уряду залучаються до двосторонньої Інтернет-комунікації як форми прямої демократії. Доповідь Комісії про електронний участю (2007) показує, що держави-члени ЄС підхопили ініціативу залучення громадян в процеси

прийняття рішень. На місцевому рівні громадянам надається можливість висловитися під час он-лайн консультацій і взаємодії. Інтернет змінює також соціальну і медіа середу, в якій діють уряду. Він стає потужним засобом поширення інформації та думок громадян і зацікавлених груп, сприяє обізнаності, організації акцій і тиску на тих, хто приймає рішення. Існує навіть думка, що референдум по Конституції ЄС у Франції був провальним, тому що в Інтернеті ця тема не обговорювалася.

Багато політичних партій усвідомлюють, що нехтувати Інтернетом неможливо, особливо коли мова йде про зв'язки з громадськістю, проведення кампаній, формуванні політичного порядку денного і громадської думки. Політики створюють власні блоги і прямо взаємодіють з спільнотою. Все комісари ЄС мають свої сторінки. Інтернет стає альтернативним засобом висловитися для журналістів, які мають можливість звертатися до широкої аудиторії, не наражаючись редакторської цензури. Наприклад, для багатьох журналістів, акредитованих в Брюсселі, Інтернет є додатковим «виходом», тому що ЗМІ, на які вони працюють, надають обмежений простір для тих, що стосуються ЄС. Журналістські блоги і сайти політичних новин сприяють медіа плюралізму[26].

У березні 2010 р Європейська комісія розпочала реалізацію Стратегії «Європа 2020» для виходу з кризи і підготовки економіки ЄС до викликів наступного десятиліття. Стратегія ставить за мету досягти високого рівня зайнятості, продуктивності і соціальної згуртованості, що буде втілено в конкретних діях на рівні ЄС та держав-членів.

Однією з семи ініціатив Стратегії є «Цифрова порядок денний для Європи», прийнята в 2010 р, яка відводить ключову роль ІКТ для досягнення амбітних цілей Стратегії «Європа 2020». Мета порядку денного - визначити курс на максимізацію соціального і економічного потенціалу ІКТ, перш за все, Інтернету як посередника в економічній і соціальній діяльності: для бізнесу, роботи, ігор, спілкування і можливості вільно самовиражатися. Досягнення мети буде стимулювати інновації, економічне зростання, поліпшення життя громадян.

Більш широке і ефективне використання цифрових технологій буде сприяти вирішенню ключових для Європи викликів і забезпечить кращу якість життя, наприклад, краще охорону здоров'я, безпечне та ефективне транспортне сполучення, більш чисте довкілля, нові можливості і мас медіа, легкий доступ до публічних послуг та культурному контенту. Комбінація нових технологій, відкриті технічні умови, інноваційна архітектура і наявність інформації публічного сектора надасть більше можливостей громадянам з обмеженими ресурсами.

У грудні 2010 року Комісія пропонує Другий план дій електронного управління, націлений на реалізацію ідей п'ятої Міністерської конференції з електронного урядування (відомої як «Мальменская декларація»). Зокрема, на конференції відзначається, що до 2015 р європейські публічні адміністрації стануть відкритими, гнучкими, колаборативного в своїх відносинах з громадянами та бізнесом; вони використовують е-урядування, щоб підвищити свою ефективність і активність і постійно покращувати публічні послуги, які надаються відповідно до різними потребами користувачів, сприяючи таким чином переходу Європи до лідируючої економіки знань.

Мальменская декларація визначає 4 політичних пріоритету для всіх європейських публічних адміністрацій на наступні 5 років:

- громадяни і бізнес отримують сприяння від е-урядування, створеного навколо потреб користувачів і розробленого в співпраці з третіми сторонами, і від розширеного доступу до публічної інформації, посиленою прозорості та ефективних способів залучення прихильників в політичний процес;
- мобільність Єдиного ринку посилюється безперервністю послуг е-урядування для заснування і управління бізнесом, для навчання, роботи, проживання та виходу на пенсію в будь-якому місці ЄС;
- ефективність і дієвість підвищується через постійне застосування е-урядування для зменшення адміністративного тягара, поліпшення організаційного процесу, сприяння стійкої низьковуглецевої економіки;

- імплементація політичних пріоритетів стає можливою через створення ключових помічників і підстави необхідних правових і технічних передумов.

Ці політичні пріоритети орієнтовані на забезпечення кращих публічних послуг з використанням менших ресурсів, а також надання нових і кращих способів залучення громадян. Поява таких інноваційних технологій як сервісно-орієнтована архітектура, «хмарні» послуги разом з більш відкритими технічними умовами посилюють здатність ІКТ грати ключову роль в забезпеченні дієвості публічного сектора[27].

Другий план дій узгоджується з завданнями Цифровий порядку денного для Європи і ставить дві основні мети:

- до 2015 р ключові транскордонні послуги будуть доступні в режимі он-лайн, надаючи можливість підприємцям створити бізнес і керувати ним всюди в Європі незалежно від їх початкового місцезнаходження, а також сприяючи громадянам в навчанні, роботі, проживання та виході на пенсію;

- до 2015 р 50% всіх громадян ЄС і, відповідно, 80% підприємців ЄС вже скористаються послугами е-урядування.

Прикладом успішної практичної реалізації ініціатив Європейської комісії є проект «Webocracy» («Web technology supporting direct participation in democratic processes» - Технологія веб-підтримки прямої участі в демократичних процесах), який фінансувався Комісією ще в межах п'ятої Рамкової програми (1999-2002 рр.) Відповідно до мети проекту розробляється веб-система, що надає громадянам інноваційні засоби спілкування з публічною адміністрацією, а саме: доступ до інформації в публічній адміністрації та голосування / опитування через Інтернет; що призводить до підвищення участі громадян в демократичних процесах і підсилює прозорість публічної адміністрації.

Організаційними цілями проекту є:

- спростити комунікацію між громадянами, керівництвом місцевої влади та представниками і, як наслідок, посилити можливість впливу громадян на роботу публічної адміністрації;

- забезпечити всім групам користувачів доступ до інформації в публічних адміністраціях;

- підтримувати обговорення важливих для громадськості питань, постійно підвищуючи професійний рівень таких обговорень (посилаючись на документи, що стосуються теми);

- надавати можливість громадянам висловлювати свої думки з приводу важливих питань, формулювати альтернативні пропозиції і голосувати за них;

- підтримувати консультації з правових проблем;

- посилити прозорість державних закупівель завдяки оприлюдненню тендерів в Інтернеті;

- поліпшити якість публічних послуг, проводячи їх моніторинг серед користувачів, підтримуючи зворотний зв'язок з громадянами.

Система Webocrat складається з наступних модулів:

1. Дискусійний форум - для підтримки комунікації з громадянами та представниками влади, зокрема обговорення питань в групах за інтересами та в колі професіоналів.

2. Управління веб контентом - підтримує публікацію документів, що становлять особливий інтерес не тільки для громадян, але і для бізнесу, спільних підприємств. До компетенції модуля також відноситься управління навігацією і пошуком. Окрема частина модуля відповідає за оприлюднення інформації про закупівельні тендерах і про всіх вимогах щодо участі в закупівлях.

3. Електронна кабіна для голосування - сприяє електронного голосування (гарантуючи повну анонімність) і обговоренню на дискусійному форумі.

4. Інформаційний модуль - користувачі можуть задавати питання через інтерфейс, система пропонує документи, релевантні темі запиту.

5. Модуль бюлетенів - тісно співпрацює з дискусійним форумом і кабіною для голосування, забезпечуючи засобами персоналізації (користувач може вказати свою сферу інтересів) і надаючи інформацію про результати голосування, обговорення протягом дискусійного форуму, коментарі до документів і т.д.

6. Модуль знань - гарантує інтеграцію всіх знаних модулів.

Система Webxtra була протестована пілотними проектами в Великобританії та Словаччині. Результати впровадження показали, що система може ефективно використовуватися для диверсифікованої підтримки і розширення послуг, які надаються громадськими службами громадянам та іншим групам користувачів.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи проблематику дослідження варто вказати на те, що завдання поставлені у дослідженні розкрито повною мірою. Таким чином проаналізувавши сутність поняття «електронне урядування» та його складові варто зазначити, що «електронне урядування» слід розуміти як спосіб організації державної влади за допомогою систем локальних інформаційних мереж та сегментів глобальної інформаційної мережі, який забезпечує функціонування певних служб в режимі реального часу і робить максимально простим і доступним щоденне спілкування громадянина з офіційними установами.

Система е-урядування передбачає, що будь-яка фізична або юридична особа через інтернет може звертатися із запитом до державних установ для отримання необхідної інформації і виконання юридичних трансакцій. При такій схемі взаємовідносин «громадянин - держава» можна розраховувати на підвищення ефективності державного управління та обмеження корупції. Електронне урядування здатне змінити саму природу влади, зробити її більш прозорою і підконтрольною громадськості. Електронне урядування також забезпечує реальну участь громадян у політичних процесах, зокрема у законотворчості. Кожен громадянин може взяти участь у створенні законів, обговорюючи їх і голосуючи за них в Мережі.

Концепція електронного урядування складається з двох взаємозалежних (і одночасно самостійних) проектів (підконцепцій). Це внутрішня урядова інформаційна інфраструктура (аналог корпоративної мережі) і зовнішня інформаційна інфраструктура, яка взаємодіє з громадянами та організаціями. В рамках концепції «електронної держави» інтегруються інформаційні ресурси органів державної влади, забезпечується доступ до них, а також створюється система онлайн-послуг (в тому числі і тих, які мають вартісне вираження). Урядова мережева інфраструктура повинна бути націлена на вирішення актуальних політичних, економічних і соціальних завдань держави і забезпечувати:

реалізацію права громадян на доступ до відкритої державної інформації;
доведення до громадськості об'єктивної і достовірної інформації про діяльність органів державної влади, яка зміцнює довіру до держави та її політики;

взаємодію і постійний діалог держави з громадянами і громадськими інститутами, а також необхідний рівень суспільного контролю за діяльністю державних органів і організацій;

об'єднання інформаційних ресурсів і послуг органів державної влади та місцевого самоврядування з метою зміцнення загальнонаціонального інформаційного простору;

вдосконалення системи державного управління, оптимізацію структури державного апарату, зниження фінансових і матеріальних витрат на його утримання, поетапне переведення частини державних послуг, що мають вартісне вираження, в систему державних мережевих послуг, яка відповідає реальним потребам громадян і організацій;

ефективну підтримку економічної діяльності державних суб'єктів, які займаються господарською діяльністю, дозволяючи їм ефективно інтегруватися в загальнонаціональний і світовий економічний простір;

взаємодію і співпрацю з державними органами інших країн та міжнародних неурядових організацій.

Дослідивши генезу електронного урядування у світовій практиці визначено основні стадії розвитку електронного урядування у світовій практиці її впровадження. Таким чином досвід становлення Е-урядування у загальносвітовій практиці варто поділити на такі стадії:

1. Нульова стадія. Для неї характерне: Низький рівень людського капіталу, практично відсутні телекомунікаційна інфраструктура і урядові веб-сайти. До цієї стадії відносяться 28 країн, серед яких Афганістан, Бангладеш, Чад, Нігер, Пакистан, Сенегал і Мозамбік...

2. Перша стадія. Характеризується середнім рівнем людського капіталу, практичною відсутністю телекомунікаційної інфраструктури і урядових веб-

сайтів. Відноситься 50 країн, серед яких Ангола, Індія, Ірак, Намібія, Непал, Нігерія, Судан, Таджикистан, Туркменістан і Зімбабве.

3. Друга стадія - рівень людського капіталу вище середнього, телекомунікаційна інфраструктура і урядові веб-сайти на стадії становлення. 15 країн, серед яких Вірменія, Куба, Іран і Парагвай.

4. Третя стадія, що має такі характеристики: рівень людського капіталу вище середнього, телекомунікаційна інфраструктура на стадії становлення, урядові веб-сайти носять інформаційний характер. Відносяться 24 країни, серед яких Азейбарджан, Китай, Єгипет, Казахстан, Киргизстан, Узбекистан, Молдова, Таїланд, ПАР, Сальвадор і Гондурас.

5. Четверта стадія - високий рівень людського капіталу, розвинена телекомунікаційна інфраструктура, урядові веб-сайти носять інформаційний характер. Стосується 43 країн, серед яких Болгарія, Білорусія, Чехія, Греція, Італія, Польща, Латвія, Росія, Туреччина і Україна.

6. П'ята стадія - Найвищий рівень людського капіталу, розвинена телекомунікаційна інфраструктура, урядові веб-сайти носять інтерактивний характер. Сюди варто віднести 32 країни, серед яких Корея, США, Канада, Великобританія, Норвегія, Данія, Австралія, Франція, Сінгапур, Швеція, Німеччина, Японія, Естонія та ін.

Проаналізувавши досвід впровадження електронного урядування в США, варто зазначити, що Досвід США, можливо, як ніхто інший, показує, що створення електронного урядування відбувається в руслі реформування всієї системи державного управління в бік більшої відкритості і внесення конкурентних і довірливих відносин; створення спеціалізованих управлінських структур з посиленням відповідальності за результати діяльності; підвищення ролі етичних вимог до управління; активної взаємодії з громадянським суспільством. Разом з тим є й такі переваги електронного урядування, як спрощення бюрократичних процедур, значне скорочення термінів при оформленні документів, забезпечення суворої податкової підзвітності юридичних і фізичних осіб за допомогою введення уніфікованої системи

електронного обліку, підвищення рівня бюджетних надходжень, скорочення масштабів корупції і, відповідно, зростання довіри громадян до інститутів влади. Наслідком змінилася державної філософії стало використання ІКТ для реінжинірингу державних бізнес процесів. Найбільш важливими законами, прийнятими в цей час є: Закон «Про без паперовий документообігу та свободу інформації», 1995р., Закон Клінджера-Коена «Про реформу використання інформаційних технологій», 1996 р., Закон «Про свободу інформації» 1996 р., Закон про електронно-цифровий підпис (2000), Закон «Про електронний уряд», 2002 р, до складу якого вносяться поправки зумовлені ефективності державного управління та захистом конфіденційної інформації громадян.

Ускладнення е-послуг полягало в тому, що після реалізації найпростіших послуг - силами одного відомства - відбувся перехід на реалізацію послуг, в яких були задіяні відразу кілька відомств. Закон Клінджера-Коена зробив використання ІКТ стратегічним ресурсом органів влади і звернув увагу на модернізацію на основі ІКТ. Паралельно з модернізацією держуправління йшов процес інвестування в ІТ-інфраструктуру (висока конкуренція в ІТ-галузі). На початку 2000-х стратегічний план використання ІКТ став таким же стандартом, як і використання самих ІКТ.

В результаті законодавчо закріплених реформ діяльності центрального уряду і всіх федеральних державних установ на Адміністративно-бюджетне управління покладається вся повнота прав і обов'язків по керівництву в рамках Уряду усіма процесами збору, обробки, захисту і поширення інформації, а також рішення питань, пов'язаних з політикою закупівель та використання інформаційних технологій. Для безпосереднього здійснення політики в вищевказаних областях в Адміністративно-бюджетному управлінні було створено Управління у справах інформації та регулювання (Office of Information and Regulatory Affairs) з передачею всіх необхідних повноважень його Адміністратору.

Важливою особливістю електронного урядування в США є рада ІТ-директорів галузевих федеральних Міністерств (CIO), робота якої дуже важлива

для вироблення і реалізації стратегії розвитку е-урядування в країні. Ще одним ключовим аспектом розвитку е-урядування в США є гнучкість законів про державну службу, спрямованих на залучення професіоналів з комерційної сфери ІТ в державні структури на короткостроковий і середньостроковий період, а також існує зворотний процес стажування державних службовців в комерційних ІТ-компаніях з метою встановлення партнерських мереж по реалізації проектів е-урядування і знаходження найкращих способів впровадження ІТ в систему урядування.

Дослідивши особливості електронного урядування в Естонії, варто звернути увагу на шалений прорив Естонії у досягненні інформаційного суспільства та е-урядування. Окремої уваги заслуговує те, що використовуючи розроблену в Естонії ID-карту, що діє як онлайн-паспорт, велика частина жителів країни може регулярно виконувати такі операції: дистанційно підписувати договори, використовувати ID-карту для оплати за користування громадським транспортом, оплачувати парковку за допомогою мобільного телефону, голосувати через Інтернет, здійснювати банківські операції по Інтернету, отримувати цифрові рецепти від лікаря, в тому числі і дистанційно, подавати податкову декларацію по Інтернету, учні можуть перевірити свої оцінки, стежити за процесом навчання і отримувати доступ до навчальних матеріалів по Інтернету, створити протягом 18 хвилин нову компанію, не відходячи від свого персонального комп'ютера, клопотати про отримання державної допомоги (наприклад, допомоги по догляду за дитиною).

Створення цифрового суспільства стало можливим завдяки характеру інфраструктури. Яке було децентралізованим і включало в себе цілу серію мереж, а не одну-єдину. Гнучкість системи дозволяє розробляти і додавати нові можливості, не проводячи дорогої перебудови існуючих функцій. ID-карта грає ключову роль в користуванні майже всіма електронними послугами в Естонії. Вона дозволяє ідентифікувати особу і затвердити документ цифровим підписом. Вагомість цифрового підпису забезпечена естонськими законами. Для зниження

ризиків використовується потужне кодування, ID-картка містить мінімум особистих даних. Загублені карти можна легко анулювати.

Завдяки прозорості та доступності державних послуг Естонія стала однією з найбільш передових е-держав світу. Ще одне інноваційне рішення - перша в світі програма електронного резидентства. «Е-резидентство» пропонує будь-якому громадянину світу виданий урядом документ цифрової ідентифікації і можливість управляти трастовою компанією по Інтернету, використовуючи потенційні можливості світового підприємництва.

Аналіз практики реалізації е-урядування у Великобританії засвідчив, що сьогодні британське електронне урядування прагне розширити перелік послуг і оптимізувати функціонування технічних сервісів. Так, робота порталів вдосконалюється з тим, щоб інформація про кожного одного разу зареєстрованому громадянину або юридичній особі зберігалася на тому порталі, куди він звернувся в перший раз, не дублювалася в різних базах даних і не запрошувала дані у користувача при кожному зверненні до системи: персональні дані будуть передаватися тому порталу і тій службі, куди громадянин звертається в кожен конкретний момент. Цікаво, як технічно, так і з точки зору дотримання прав громадян (в тому числі щодо конфіденційності), що при доступі до різних порталів користувач як і раніше повинен застосовувати різні паролі. З одного боку, це створює деяку незручність, але з іншого, різні паролі залишаються є свідченням традиціоналізму британців і - на технічному рівні - виконують найважливішу функцію забезпечення різного рівня доступу до різних ресурсів для різних категорій користувачів.

Проаналізувавши політико-правові засади електронного урядування в Європейському союзі, варто зазначити, що для нього формування електронного урядування, пов'язане з політико-правовою організацією е-демократії, направленої на реалізацію ключових потреб європейської спільноти та її громадян. Прогрес в е-урядуванні в ЄС вимірюється реалізацією електронних послуг чотирма фазами: публікація інформації; одностороння взаємодія;

двосторонній інформаційний обмін; повна реалізація транзакцій в електронній формі, включаючи надання і оплату послуги.

Список базових послуг ЄС для громадян що забезпечується електронним урядуванням в межах реалізації концепції електронної Європи:

- прибутковий податок: декларування та ін .;
- пошук роботи через служби зайнятості;
- соціальна допомога (допомога по безробіттю; допомоги на дитину; відшкодування витрат на медичні послуги; оплата навчання);
- персональні документи (паспорт, водійські права);
- реєстрація автомобіля (нового, старого, імпортованого);
- подача заяв на будівництво;
- інформування поліції (наприклад, в разі крадіжки);
- публічні бібліотеки (доступність каталогів, пошукові засоби);
- свідоцтва (про народження, шлюб): запит і надання;
- подача заяв на вступ до вищих навчальних закладів;
- інформування про зміну місця проживання;
- послуги, пов'язані з медициною (наприклад, інтерактивні консультації, доступність медичних послуг в різних госпіталях, заявка на лікування в конкретному госпіталі).

В межах електного урядування в Європейському союзі передбачено доступ до реалізації базових послуг у підприємницькій діяльності, а саме:

- соціальні відрахування на службовців;
- корпоративні податки: декларування та ін .;
- податок на додану вартість: декларування, повідомлення;
- реєстрація нової компанії;
- подача статистичних даних;
- митне декларування;
- отримання дозволів, пов'язаних з охороною навколишнього середовища;
- закупівлі для державних потреб.

Усередині архітектури електронного урядування в ЄС «життєві епізоди» і «бізнес-ситуації» розглядаються як точки входу до державних послуг, реалізовані на рівні відвідання відповідного порталу. При цьому під державним порталом розуміється централізована точка доступу через інтернет до всієї державної онлайнової інформації та послуг.

Отже, Європейський Союз приділяє значну увагу питанню впровадження і підтримки ефективного електронного урядування та розглядає останню як спосіб посилення комунікації між владою і суспільством, залучення громадян до політичного процесу і прийняття важливих політичних рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Action de l'Etat pour le developement de la societe de l'information
Archive 1998 – 2005. – Mode d'accès :
www.internet.gouv.fr/archives/rubrique090c59325.html.
2. Amelioration de la relation numerique a l'utilisateur : rapport issu des travaux
du groupe «Experts Numeriques». – 2010. – 12 fevrier. – Mode d'accès:
www.lesrapports.ladocumentation française.fr/BRP/104000078/0000.pdf.
3. Besson E. France Numerique 2012 – Plan de developpement de
l'economie numerique, octobre 2008 / E. Besson. – Mode d'accès :
[www.womenandtechnology.eu/igitalcity/servlet/PublishedFileServlet/AAAASMUZ/
France_Numerique_2012.jpg.pdf](http://www.womenandtechnology.eu/igitalcity/servlet/PublishedFileServlet/AAAASMUZ/France_Numerique_2012.jpg.pdf).
4. Contact USA.gov [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:
<https://www.usa.gov/contact>.
5. Convention pour la protection des personnes a l'egard du traitement
automatise des donnees a caractere personnel: conclue a Strasbourg le 28 janvier 1981.
– Mode d'accès : www.admin.ch/ch/f/rs/i2/0.235.1.fr.pdf.
6. Corrado, A. Elections in Cyberspace: Towards a New Era in American
Politics [Text] / A. Corrado, C. Firestone. – Washington, D. C. : Aspen Institute, 1996.
– 104 p
7. DirectGov – сервис электронного правительства Великобритании
[Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:
[https://www.tadviser.ru/index.php/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C
%D1%8F:DirectGov](https://www.tadviser.ru/index.php/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F:DirectGov)
8. e-Commission 2006-2010: enabling efficiency and transparency. -
[http://ec.europa.eu/dgs/informatics/ecommm/doc/ecommm-2006-
2010_cs_en_v414_postcis.pdf](http://ec.europa.eu/dgs/informatics/ecommm/doc/ecommm-2006-2010_cs_en_v414_postcis.pdf).
9. e-Estonia – e-Governance in Practice. [Електронний ресурс]. – Режим
доступу: [http://ega.ee/wp-content/uploads/2016/06/e-Estonia-e-Governance-in-
Practice.pdf](http://ega.ee/wp-content/uploads/2016/06/e-Estonia-e-Governance-in-Practice.pdf)

10. eEurope 2002. [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:l24226a>.
11. eEurope 2005. - http://europa.eu/legislation_summaries/information_society/strategies/l24226_en.htm
12. E-GOVERNMENT ACT OF 2002 [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <https://www.justice.gov/opcl/e-government-act-2002>.
13. E-Government strategy. Simplified delivery of services to citizens / Implementing the President's Management Agenda for E-Government // The White House. The Administration. Office of Management and Budget. Information & Regulatory Affairs. Information policy E-gov and IT. E-gov initiatives. – Wash., 2002. – 41 c. – Mode of access: <http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/omb/inforeg/egovstrategy.pdf>
14. Etzioni, A. The Spirit of Community: Rights, Responsibilities and the Communitarian Agenda [Text] / A. Etzioni. – London : Fontana Press, 1993. – 323 p
15. Executive Order -- Making Open and Machine Readable the New Default for Government Information [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2013/05/09/executive-order-making-open-and-machine-readable-new-default-government->.
16. Grossman, L. The Electronic Republic: Reshaping Democracy in the Information Age [Text] / L. Grossman. – London : Penguin Books, 1996. Режим доступа до ресурсу: <https://www.amazon.com/Electronic-Republic-Reshaping-Democracy-Information/dp/0140249214>
17. Lagmani A. Generalisation et convergence des TIC / A. Lagmani. – Mode d'accès : www.septi.gov.ma/Eumedis/Manifestations/Symposium2001/PrSymposium/lagmani.ppt. 11. Le plan d'action de l'administration electronique (P2AE) 2004 – 2007. – Mode d'accès : www.epractice.eu/files/media/media_279.pdf.
18. Le plan strategique de l'administration electronique (PSAE) 2004 – 2007. – Mode d'accès : www.epractice.eu/files/media/media_284.pdf.

19. Masuda I. The Information Society as Post-Industrial Society [Электронный ресурс] / I. Masuda – Режим доступа до ресурсу: https://books.google.com.ua/books?id=ynkmIxF1G3AC&printsec=copyright&hl=ru&source=gbps_pub_info_r#v=onepage&q&f=false.

20. Memorandum to the Commission. Towards the e-Commission: Implementation Strategy 2001-2005. - http://ec.europa.eu/dgs/informatics/ecommm/doc/sec_2001_0924_en.pdf

21. Obama, B. (2009). Memorandum for the heads of executive departments and agencies, Freedom of Information Act. Washington, DC: The White House. Retrieved from [https:// www.sec.gov/foia/president-memo-foia-nov2009.pdf](https://www.sec.gov/foia/president-memo-foia-nov2009.pdf)

22. Office of E-Government & Information Technology // The White House. The Administration. Office of Management and Budget. Management. E-Gov. – Wash. – Mode of access: <http://www.whitehouse.gov/omb/egov>

23. Open Government Initiative at ED [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <https://www2.ed.gov/about/open.html>.

24. Programme d'action gouvernemental – Preparer l'entree de la France dans la societe de l'information, adopte par le Comite interministeriel pour la societe de l'information du 16 janvier 1998. – Mode d'accès : www.reseauafricanet.org/anais/REFERENCES/DOC106.HTML.

25. Programme d'action gouvernemental – Preparer l'entree de la France dans la societe de l'information, adopte par le Comite interministeriel pour la societe de l'information du 16 janvier 1998. – Mode d'accès : www.reseauafricanet.org/anais/REFERENCES/DOC106.HTML.

26. Sauret J. Le projet ADELE ADministration ELEctronique 2004 – 2007. Pour vous simplifier la vie! / J. Sauret. – Mode d'accès : [www.ec.europa.eu/idabc/servlets/ Docffce.pdf?id=19411](http://www.ec.europa.eu/idabc/servlets/Docffce.pdf?id=19411).

27. Sommaire des syntheses documentaires. L'administration electronique. – Mode d'accès : [www.minefe.gouv.fr/directions_services/cedef/synthese/teleprocedures/ synthese.htm](http://www.minefe.gouv.fr/directions_services/cedef/synthese/teleprocedures/synthese.htm)

28. The E-Government Act of 2002. Pub. L. 107-347, 116 Stat. 2899, 44 U.S.C. § 101, H.R. 2458/S. 803.
29. The European Citizens' Initiative (<http://www.citizensinitiative.eu/>).
30. The White Paper on European Governance. - http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2001/com2001_0428en01.pdf.
31. Towards the e-Commission. EUROPA 2nd Generation. Advanced Web Services to Citizens, Business and Other Professional Users. - http://ec.europa.eu/dgs/communication/pdf/e2g_en.pdf.
32. Афанасьева О. "Электронное государство" в развитых странах: опыт институциональной трансформации // МЭ и МО. 2013. № 10.
33. Баркин А., Дрожжинов В., Травкин Ю. США вводят электронное правительство в рамки закона // PCWeek/Re («Компьютерная неделя»). Темы. – М., 2003. – № 24–25. – Режим доступа: <http://www.pcweek.ru/themes/detail.php?ID=64729>
34. Быков И.А. "Электронная демократия" vs "электронное правительство": концептуальное противостояние? (<http://www.politex.info/content/view/171/30>).
35. Жекало Г. Сутність та зміст електронного урядування: концептуальний вимір [Електронний ресурс] / Г. Жекало, М. Заяць, О. Вакун – Режим доступу до ресурсу: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/8_2020/54.pdf.
36. Кислов К. Электронная демократия: североамериканская модель (<http://rudocs.exdat.com/docs/index-133434.html?page=7>).
37. Марьенков В. Общие вопросы формирования системы электронной демократии за рубежом (http://www.rcoit.ru/elect_technologies/detail.php?ID=16300)
38. Мельник М. Державна політика у сфері розвитку інформаційного суспільства у Франції: перспективи для України [Електронний ресурс] / М. Мельник – Режим доступу до ресурсу: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_04\(11\)/11mmvfpu.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_04(11)/11mmvfpu.pdf).

39. Меркулова Т. Развитие электронного правительства в Украине на фоне мировых тенденций [Электронный ресурс] / Т. Меркулова, Е. Кононова – Режим доступа до ресурсу: http://www.hjournal.ru/pdf/JIS_2_4_2010/JIS2.4-7.pdf.

40. Миневрин И. Эволюция электронного правительства в США [Электронный ресурс] / И. Миневрин – Режим доступа до ресурсу: <https://cyberleninka.ru/article/n/evolyutsiya-elektronnogo-pravitelstva-v-ssha/viewer>.

41. Мириняк Н. Система электронного урядування «X-Road»: досвід Естонії як приклад для України [Електронний ресурс] / Н. Мириняк – Режим доступа до ресурсу: <http://aphd.ua/publication-373/>.

42. Молчанов Д. Як влаштована платформа електронних послуг Великої Британії [Електронний ресурс] / Д. Молчанов – Режим доступа до ресурсу: <https://ain.ua/2017/11/28/e-governance-uk/>.

43. Окинавская хартия глобального информационного общества [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_163#Text.

44. Онуфрієнко О. Ініціатива «відкритий уряд» президентської адміністрації б. Обама: реітерація чинного суспільного договору за допомогою інструментарію е-врядування [Електронний ресурс] / О. Онуфрієнко – Режим доступа до ресурсу: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik_dums/2019/2019_03\(42\)/12.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik_dums/2019/2019_03(42)/12.pdf).

45. Ровинская Т. Электронная демократия в теории и на практике [Электронный ресурс] / Т. Ровинская // Мировая экономика и международные отношения. – 2013. – Режим доступа до ресурсу: https://www.imemo.ru/index.php?page_id=1248&file=https://www.imemo.ru/files/File/magazines/meimo/12_2013/9-Rovinskaya.pdf.

46. Сійм Сіккут, Естонія, віце-канцлер Міністерства економіки та комунікацій, керівник державних ІТ-програм [Електронний ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <https://www.facebook.com/egov4ukraine/photos/a.565642923840286/785752028496040/?type=3>.

47. Шляхтина С. Электронное правительство в цифрах и фактах // Компьютер Пресс. 2007. № 2 (<http://www.compress.ru/article.aspx?id=17274&iid=799>).

48. Э-Эстония: э-управление на практике [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <https://ega.ee/wp-content/uploads/2016/06/e-Estonia-e-Governance-in-Practice.pdf>.